

Article ID: 171617
DOI: 10.5586/wb/171617

Publication History

Received: 2022-10-10
Accepted: 2023-01-10
Published: 2023-10-06

Handling Editor

Ludwik Frey; W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków, Poland

Funding

The research was self-financed by the author.

Competing Interests

No competing interests have been declared.

Copyright Notice

© The Author(s) 2023. This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License](#), which permits redistribution, commercial and noncommercial, provided that the article is properly cited.

RESEARCH PAPER

„Las to ojciec nasz...”. Inne spojrzenie na historię lasów Polski. Cz. III. Toponimy i antroponimy motywowane borami

Bożenna Czarnecka *

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Pl. M. Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin, Polska
emerytowany profesor nauk biologicznych, badacz niezależny

* To whom correspondence should be addressed. Email: czarneckab2021@gmail.com

Streszczenie

Oprócz nazw topograficznych (toponimów), które nawiązują do nieożywionych elementów środowiska (ukształtowanie terenu, typ gleby, obecność rzek, podmokłości itd.), jest wiele motywowanych roślinnością, czyli fitotoponimów, a zwłaszcza dendrotoponimów, gdy funkcję identyfikującą w terenie pełnią drzewa i krzewy. Dominującą rolę odegrały nazwy wywiedzione od lasu, niezależnie od jego typu, oraz drzew i krzewów liściastych. Celem pracy była ocena, w jaki sposób udział i przestrzenne rozmieszczenie jednostek nazewniczych z kategorii odborowych odzwierciedla udział rodzimych gatunków iglastych (sosna, świerk, cis, jodła, modrzew, jałowiec) w dawnych lasach Polski. Z ponad 15 tys. odleśnych nazw miast, miasteczek, wsi i różnych osad tylko 2033 (13,5%) przypada na toponimy borowe. Niemal 2/3 wszystkich nazw miejscowych tej kategorii (1318) posiada rdzeń Bor-/Bór-, najczęściej nawiązujący do boru, a zdecydowana większość z nich skupia się w kilku regionach Polski centralnej i południowo-wschodniej: MAZ, WLP, ŁDZ, MŁP, LBL, PDK i ŚWK. Na tych obszarach jest też najwięcej spośród ok. 340 toponimów (16,8% kategorii borowe), pochodzących od sosny i jej staropolskich bądź regionalnych nazw. Znacznie niższą frekwencję mają nazwy miejscowe motywowane świerkiem – 145 (7,1%), cisem – 112 (5,5%), jodłą – 76 (3,7%) i modrzewiem – 27 (tylko 1,3%), a od jałowca wywodzi się zaledwie kilkanaście toponimów. Analizę toponimów uzupełniono przeglądem odpowiadających im nazw osobowych (antroponimów) w ujęciu historycznym i współczesnym.

Słowa kluczowe

struktura dawnych lasów; struktura współczesnych lasów; drzewa iglaste; bory sosnowe i mieszane; toponimia; antroponimia; onomastyka

W hołdzie wybitnym badaczom lasów Polski

1. Wstęp

Zbieraniem, klasyfikowaniem oraz badaniem pochodzenia nazw własnych zajmuje się onomastyka (z gr. *onoma* – ‘imię’), z jej dwoma wiodącymi działami: toponimią, tj. nauką o nazwach miejscowych i antroponimią, czyli nauką o nazwach osobowych – imionach, nazwiskach, przezwiskach itp. (Szczerbowska-Kopacz, 2011). Oprócz nazw topograficznych, które powstawały od terminów wskazujących na nieożywione elementy środowiska (ukształtowanie terenu, typ gleby, obecność rzek, podmokłości i in.), jest wiele motywowanych roślinnością, czyli fitotoponimów, a zwłaszcza dendrotoponimów, gdy funkcję identyfikującą w terenie pełnią drzewa i krzewy (np. Bijak, 2017; Lech-Kirstein, 2015; Magda-Czekaj, 2016; Makarski, 2006; Nowik, 1996; Różycka, 1989; Szczerbowska-Kopacz, 2011). Najstarsze toponimy

kształtowały się głównie w XIV–XV w., podobnie jak większość antroponimów mających pochodzenie odleśne (Bijak, 2017; Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007; Makarski, 2006; Naruszewicz-Duchlińska, 2012).

Analiza toponimów może dostarczyć informacji na temat historii danego obszaru geograficznego, w tym także historii lasów. Według obowiązującego wykazu urzędowych nazw miejscowości w Polsce (*Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji*, 2019), wśród 100 tys. jednostek nazewniczych jest ponad 15 tys. toponimów motywowanych lasem. Wśród nich wyróżniono 4 kategorie: I – ogólnoleśne, II – odlasowe (dla uproszczenia lasowe), III – odborowe (borowe), IV – pozostałe terminy odleśne (Czarnecka, 2022a). W niniejszym artykule zostanie omówiona kategoria toponimów borowych. Praca ma na celu ocenę, w jaki sposób udział

i przestrzenne rozmieszczenie jednostek nazewniczych tej kategorii odzwierciedla udział rodzimych gatunków iglastych w warstwie drzew dawnych lasów w obecnych granicach administracyjnych Polski. Analizę toponimów uzupełniono przeglądem odpowiadających im antroponimów w ujęciu historycznym i współczesnym. Myślą przewodnią pracy było jedno ze znanych przysłów na temat lasów: „Las to ojciec nasz, my, dzieci jego, pójdziemy do niego” (Masłowski, 2003).

2. Metody

Podstawą analizy były nazwy jednostek osadniczych różnej rangi, tzn. miast i/lub ich dzielnic, wsi bądź ich części, przysiółków, kolonii oraz osad i osad leśnych (*Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji*, 2019), które nawiązują do różnych typów borów i gatunków iglastych: sosna, świerk, cis, jodła, modrzew, jałowiec. Uwzględniono obowiązujące nazwy gatunkowe (Mirek et al., 2002), ale również nazwy staropolskie i/lub regionalne (gwarowe) oraz różną pisownię (m.in. Bijak, 2017; Harmata et al., 2011; Lech-Kirstein, 2015; Łuc, 2016; Magda-Czekaj, 2016; Makarski, 2006; Marczevska, 2002; Nowik, 1996; Rostański, 1918–1919; Różycka, 1989; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015; Szczerbowska-Kopacz, 2011; Zawadzki, 2002). Toponimy z tej kategorii wywodzą się również od pojęć stosowanych jako nazwy drewna danego gatunku, np. jedlina, sośnina, świerczyzna, oraz od tzw. kolektywów, czyli pojęć o znaczeniu kolektywnym, m.in. *cisie*, *sośnie*, *jedlicze* (Makarski, 2006). Jednoznaczne pochodzenie takich pożytków leśnych, jak owoce krzewinek charakterystycznych dla runa borów, tj. borówki czernicy (czyrnicy albo czarnej jagody) *Vaccinium myrtillus* i borówki czerwonej (brusznicy) *V. vitis-idaea* oraz szyszek, pozwoliło na włączenie ich do omawianej kategorii.

Szczegóły analizy danych i sposób prezentacji wyników omówiono w poprzednich częściach pracy (Czarnecka, 2022a, 2022b). Analogicznie do dwóch pierwszych kategorii toponimów wśród nazw jednoczłonowych znalazły się derywaty (wyrazy pochodne) od podstaw związanych z borem i gatunkami budującymi warstwę drzew lub runa, np. Borówno, Borzęcin, Czernica, Modrzewina, Sosnowica, Świerkocin, złożenia – Długobór, Karsibór, Osiemborów, Raciborowice, Zofibór, Wierzchjedlina itp. oraz nazwy przyimkowe, typu Międzybór, Nadbory, Podborcze, Podcisówek, Śródborze i in. Nazwy dwuczłonowe, których oba człony nawiązują do typów lasu, gatunków lub terminów kolektywnych, zaliczano tylko do jednej grupy, zgodnie ze znaczeniem pierwszego członu.

3. Wyniki

Toponimy odborowe (zwane też borowymi) stanowią najmniejszą kategorię wśród ogółu wyodrębnionych 15103 toponimów odleśnych – 2033 przypadki, czyli niecałe 13,5% całości (Tabela 1). Aż 1256 (61,6%) spośród nich zawiera rdzeń Bor-/Bór-, z czego nazw przyimkowych (jedno- i dwuczłonowych) jest 239. Po dołączeniu nazw pochodzących od czarnej borówki (czernicy) – 23 i czerwonej borówki (brusznicy) – 6 oraz szyszek – 33, daje to liczbę 1318, tj. 64,7% wszystkich toponimów kategorii III. Najwięcej jest nazw z rdzeniem Bor-, a w czołówce plasują się: Borki 114 (MAZ 21, ŚWK 17, ŁDZ 16, LBL i WMZ 10), Borek 110 (MŁP 17, PDK 13, KJP 11, LBL

10, ŁDZ 10 i OPL po 10), Bór 43 (MŁP 13, PDK 7, ŚWK 5), Borowiec 36 (ŁDZ 7, MAZ, ŚWK i MŁP po 5); po 17 notowań mają Borowa (ŁDZ 6, MŁP, LBL i PDK po 2) i Bory (MŁP 9, ŚLK 5); po 15 toponimów Borowo (KJP 4, WLP 4, LBL 3) i Borów (DLŚ 4, ŁDZ 4); 14 Borowe (MAZ 4, LBL 3), tyle samo osiąga też Czernica (DLŚ 4, MAZ i WLP po 2). Ogromna większość nazw jednoczłonowych z rdzeniem Bór- lub Bor- jest unikatowa, chociaż odnotowano łącznie ponad 20 powtarzalnych, występujących w różnych częściach kraju po dwa (Międzybórze, Nieborów, Racibory, Racibórz, Samborek, Samborowice, Samborowo, Samborz, Sambórz, Sobibór, Wojbórz), trzy (Karsibór, Modliborzyce, Myśliborzyce, Nieborzyn, Raciborowice, Raciborów, Wszebory, Zborówek), a nawet cztery (Międzybórz, Śródborze, Zborów) i pięć razy (Myślibórz). Wśród toponimów przyimkowych większą powtarzalnością (>10 przypadków) wyróżniają się: Zaborze 20 (MAZ 5, MŁP i ŚLK po 3), Podbór 17 (ŚLK 6, PDK 5 LBL 3), Zaborowo 16 (KJP 4, WMZ 4, WLP 3), Podborze 15 (MAZ 6, MŁP 5), Podborek 14 (LBL 4, MAZ 3), Zaborów 11 (ŁDZ 4, MAZ 3) i Przyborów 11 (różne regiony). Nazwy dwuczłonowe są w większości unikatowe. Niemal dwie trzecie toponimów z rdzeniem Bor-/Bór- skupia się w 7 regionach Polski centralnej i południowo-wschodniej: MAZ, WLP, ŁDZ, MŁP, LBL, PDK i ŚWK (od ok. 90 do ok. 200 w każdym). Powyżej 50 przypadków odnotowano jeszcze w PDL, ŚLK, WMZ, POM i ZPM, a ostatnie miejsce zajmuje LBS (<20).

Rdzeń Sosn- i znacznie rzadziej Sośn- znajdziemy w 172 nazwach własnych, wśród których najliczniejsze są Sosnowka 21 (LBL 5, MŁP 4), Sośnina 12 (PDK 7) i Sosnowiec 10 (ŁDZ i MŁP po 2). Toponimy z tej grupy najczęstsze są w MŁP (ok. 30), w przedziale 11–20 wystąpień mieszczą się MAZ, LBL, PDK, ŚLK i KJP; w tych 6 regionach zgrupowanych jest blisko 64% wszystkich jednostek nazewniczych; pozostałe mają <10 notowań każdy, z czego LBS, OPL i WMZ tylko po 1–2. Podobna jest liczba toponimów związanych z dawną bądź regionalną nazwą sosny, czyli chojną (chojną) i chojką – 170; tylko Choiny mają 12 notowań (MAZ 7, ŚWK 3), Chojnowo, Chojny, Chojna i Chojniak – od 5 do 9. Niemal dwie trzecie nazw z tej grupy przypada na 7 województw (frekwencja 14–31): MAZ, WLP, ŚWK, ŁDZ, PDL, LBL i POM; w DLŚ, LBS i ZPM jest ich po 2–3, natomiast brak w OPL. Sosna i choina dały zatem nazwę 342 miejscowościom (16,8% borowych), których najwięcej jest w MAZ (>50), LBL i MŁP (>30), WLP, ŚWK, PDK, PDL i ŁDZ (22–25). Na te regiony przypada ok. 240 notowań (min. 70% ogółu). Poniżej 10 przypadków znaleziono w LBS, WMZ i DŚL. Oprócz toponimów dość pospolitych, powtarzalnych, są i oryginalne, jak np. Sosienki, Soślina i Pod Sośliną (MŁP), Sośniczka, Chójki i Ciepła Chójka (WLP). Nazwy własne motywowane szyszką – 33 (w tym Szyszkowa 6, Szyszków 5, pozostałe 1–2 razy) w większości pochodzą z MŁP oraz ŚLK, LBL i ŚWK. Z kolei te wywiedzione od czernicy (23, z czego 14 razy właśnie Czernica) występują najczęściej w centrum i na zachodzie (ŁDZ 5, MAZ i DLŚ po 4, WLP i ZPM po 2), a w kilku regionach nie ma ich wcale (LBS, OPL, MŁP, PDK, WMZ, KJP). Jednostki osadnicze motywowane nazwą brusznicy (6) występują tylko w PDL (3) oraz pojedynczo w ŚWK, MŁP i PDK.

W grupie świerka jest 126 toponimów, ale tylko dwie jednostki mają >10 notowań: Świerczyzna 14 (ŁDZ i WLP po 4) i Świercze 13 (MŁP, MAZ i OPL po 2). Po kilkanaście przypadków stwierdzono w MAZ, MŁP, ŁDZ i ŚLK, najmniej (<5) w POM, LBS, LBL i WMZ. Z ciekawszych nazw

Tabela 1 Toponimy związane z borem i gatunkami iglastymi.

Grupa/podgrupa toponimów	1. człon nazwy	Najliczniejsze toponimy	2. człon nazwy	Toponimy powtarzalne	Suma
Bór, borówka	844	Borki 114, Borek 110, Bór 43, Borowiec 36, Borowa 17, Bory 17, Borowo 15, Borów 15, Borowe 14	173	Wielki Bór 5, Biały Bór 3, Mały Bór 3, Nowy Borek 3	1017
Pod/przed borem, przy borze	118	Podbór 17, Podborze 15, Podborek 14, Przyborów 11, Przyborowo 6	19	Pod Borem 8, Pod Borowcem 2	137
Za borem	93	Zaborze 20, Zaborowo 16, Zaborów 11, Zaborcze 7, Zabornia 6	9	Za Borem 2	102
Borowe	1109		209		1318
Czernica, brusznica	22	Czernica 14	7	Kąty Czernickie 2	29
Szyszka	32	Szyszkowa 6, Szyszków 5, Szyszkówka 4, Szyszki 4	1	-	33
Sosna	158	Sosnówka 21, Sośnina 12, Sosnowiec 10, Sośnica 8, Sośnie 8	14	Nowa Sosnówka 2, Pod Sośliną 2, Pod Sośniną 2	172
Choina	142	Choiny 12, Chojnowo 9, Chojny 9, Chojna 6, Chojniak 5, Podchoinnie 5	28	Czarna Choina 4, Zielona Chojna 2, Pod Choiną 2	170
Sosna, choina	300		42		342
Świerk	134	Świerczyna 14, Świercze 13, Świerczów 7	11	-	145
Cis	108	Cisie 8, Cisowa 8, Cis 5, Cisów 5, Cisówek 5, Cisy 5	4	-	112
Jodła	70	Jedlanka 6, Jedle 6, Jodłówka 6, Jodłowiec 4, Jedlina 3, Jodłów 3	6	-	76
Modrzew	25	Modrzewie 10, Modrzewina 5, Modrzew 4	2	-	27
Jałowiec	12	Jałowiec 4, Jałowce 3	1	-	13
Inne iglaste	349		24		373
Razem	1758		275		2033

regionalnych można wymienić np. Świerkianiec, Świerklany i Świerkle (DLŚ, ŚLK, OPL) czy Świerkocin i Świerkosze (w różnych okolicach). Smrek dał nazwę tylko 14 miejscowościom, m.in. Smreczne, Smerekówka, Smrek, Smrecznik, W Smreczniku (po 2–3 w PDK, MŁP, ŚLK, DŚL, MAZ) czy Smreczyna (jedyna nazwa w LBL). Toponimów wywiedzionych od nazwy jęgiel, czyli borealnej świerczyny na torfie, odnaleziono 19, głównie unikatowych, z wyjątkiem trzech (Jęgliniec, Jęglówek, Jęglawki). Prawie wszystkie pochodzą z północno-wschodniej Polski (WMZ 7 oraz PDL, KJP i MAZ) poza dwoma z OPL i DŚK. Świerk (smrek), świerczyna i jęgiel znalazły łącznie odzwierciedlenie w 145 nazwach miejscowych (7,1% borowych).

Wśród 110 nazw z rdzeniem Cis- i bardzo rzadko Ciś- (Ciśniawy w MŁP oraz Ciświca, Stara Ciświca i Podciświca w WLP), wszystkie w przedziale 1–8 notowań, tylko Cisie, Cisowa, Cis, Cisów, Cisówek i Cisy mają ich ≥ 5 . Są jeszcze dwie jednostki osadnicze (Tyski w MAZ i Tyskowa w PDK), co daje w sumie 112 toponimów (5,5% borowych). Ogółem przodują *ex equo* MŁP i ŚLK (po 15), w MAZ, POM, PDL, ŚWK, PDK, WLP i jest ich 7–13, w LBL, LBS, DŚL, OPL i KJP – zaledwie po 1–2.

Większą rolę w toponimii odegrały terminy *jedle* i *jedlina* (51 przypadków) niż *jodła* (25), jednak żadna nazwa jednoczłonowa nie przekroczyła 6 wystąpień, jakie mają Jedlanka (MAZ

i LBL po 3), Jedle (MŁP 4) i Jodłówka (MŁP 4). Toponimy z tej grupy pochodzą głównie z południowej części kraju: z MŁP (15), MAZ (13), rzadziej ŁDZ, LBL, PDK i DLŚ (5–6 razy), z kolei w WMZ nie ma żadnej nazwy z tej grupy. W PDK jest jeszcze miejscowość Jalina (od regionalnej nazwy jodły). Jodła i las jodłowy dały podstawę nazewnictwa 76 miejscowościom (tylko 3,7% kategorii).

Ostatni z gatunków drzew iglastych, modrzew, odnaleziono w 27 nazwach miejscowych (1,3% toponimów borowych), w większości powtarzalnych i leżących głównie w środkowej Polsce: Modrzewie 10 (ŚWK 4, WLP 2), Modrzewina 5 (po 2 w MAZ i ŚWK), Modrzew 4 (ŁDZ i MAZ po 2), Modrzewek 2 (ŁDZ), Modrzewiec 2 (ŚWK, ZPM); oprócz wymienionych jeszcze pojedynczo w DLŚ i KJP.

Od jałowca wywodzi się niewiele, bo tylko 10 toponimów (Jałowiec 4, Jałowce 3, Jałowcowa, Jałowczyzna, Pod Jałowcem), które występują w MŁP – 4, POM – 2 oraz po jednym w LBL, ŚLK i DLŚ. Z regionalną nazwą jałowca – kadyk, można powiązać 3 inne tj. Kady (MAZ) oraz Kadyki i Kadyny (WMZ).

4. Dyskusja

Szacuje się, że w czasach pogańskich bory stanowiły ok. 13,9% wszystkich lasów Polski (Szuflet, 2005); według niniejszej analizy bardzo zbliżony udział mają toponimy zaliczone do kategorii borowych – ok. 13,5% ogółu odleśnych. Wśród nich dominują te z rdzeniem Bor-/Bór-, motywowane przede wszystkim borem, którym to mianem określano ‘las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy’ lub też ‘las z barciami, często jako jednostka gospodarcza obejmująca 60 drzew bartnych’ (*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015). Powszechnie występujące w runie borów krzewinki, które dostarczały smacznych owoców, otrzymały więc stosowną nazwę borówki – czarnej (inaczej czernicy, czyrnicy, czarnej jagody) i czerwonej (brusznicy). Co więcej, w staropolszczyźnie także inne rośliny siedlisk borowych, jak wrzos zwyczajny *Calluna vulgaris* i bagno zwyczajne *Ledum palustre*, a nawet paproć, nercznica samcza *Dryopteris filix-mas*, zwane były *borowiną*¹, ale też *borowicą*.

Nie wszystkie nazwy jednostek z rdzeniem Bor-/Bór- wskazują jednoznacznie na pochodzenie od lasu szpilkowego, podobnie zresztą, jak i toponimy z rdzeniem Las-, Les- bądź Leś- oraz motywowane różnymi typami lasów liściastych i budujących je drzew (Czarnecka, 2022a, 2022b). Już w chwili podjęcia analizy toponimów odleśnych autorka była świadoma tego, że źródłosłów niektórych nazw miejscowych może być inny niż odleśny bądź też same nazwy zmieniły formę w wyniku przemian językowych lub nawarstwiających się z czasem błędów w pisowni. Dlatego też należy podchodzić ostrożnie do frekwencji nazw topograficznych w danej kategorii lub grupie (Czarnecka, 2022a).

Wśród najczęstszych toponimów, jak Borki, Borek, Bór, Borowiec, Borowa, Bory, Borowo, Borów, Borowe i in. (łącznie ok. 840 notowań), zwłaszcza w rejonach północnych i południowo-zachodnich Polski, na tzw. Ziemiach Odzyskanych, znajdują się również spolszczone nazwy niemiec-

kie (Rymut, 1996). Przykładowo są to miejscowości: Borek (WMZ, POM, ZPM, LBS, DŚL, OPL) noszące dawniej nazwy Borcken, Borreck, Bork, Borrek, Borkau, Berg, Bureck, Boreg itp.; pojedyncze Borki (WMZ, OPL) – d. Barken, Borken, Borcken, Borrek lub Barrckin; Borkowice (ZPM, OPL, WMZ) – d. Borkenhagen, Borkowitz, Borkowinnen; Borkowo i Borków (POM, WLP) – Borkow, Borkau, Borhov, Borcow; Borowe (WMZ) – d. Borowen, Borrowen, Burau; Borowiec (WMZ, POM) – d. Berwalde, Berenwald, Borrowitz, Bohrau; Borów (DŚL) – d. Boriov, Boraw, Bohrau i in. Nietrudno zauważyć, że niektóre różniące się dzisiaj nazwy w przeszłości nosiły takie same miano, ale już inny Borów (LBS) zwał się niegdyś Birkenholz, tj. ‘brzezina, lasek brzozowy’. Są także w omawianej podkategorii miejscowości, których pierwotne nazwy zostały zgermanizowane i zrepolonizowane dopiero po 1945 r. (Rymut, 1996), np. Borówno (KJP) – de Borowe, Borow, Boraw, Boruwno. Z kolei Borówno w DŚL – to niem. Hartau (od *hart* – ‘las w górach, leśne pastwisko’); borowy charakter okolicy dookreśla nazwa gminy – Czarny Bór. Etymologia dzisiejszych toponimów borowych jest więc bardzo zróżnicowana. Trudno byłoby jednakże przyjąć stanowisko, że autorzy aktualnych nazw zupełnie nie brali pod uwagę cech fizjograficznych terenu, w tym i charakteru roślinności.

W tej dominującej podkategorii toponimów wątpliwości mogą dotyczyć również takich nazw, jak Borycz, Borycze, Boryczów, Borysew, Borysławice, Boryszewo, itp.; Borzęcin, Borzęcinko, Borzęcino, Borzęta i in.; Nieborów, Nieborowice itp.; Racibory, Racibórz i podobne; Samborz, Sambórz, Samborek, Samborowice itp.; Semborówka, Semborze lub Szymbory; Wojbórz, Wolbórz czy Wolibórz; Karsibór, Sobibór, Modliborzyce, Wszebory.

Dla pierwszej grupy nazw (Borycz – Boryszewo itp.), odnotowanych w kilku rejonach kraju (MŁP, MAZ, ŁDZ, LUB, PDL, WMZ, ZPM) przyjmuje się pochodzenie od imion złożonych Borzymir, Borzys, Borzysław, Borys, lecz niektóre, jak Boryszyn (LBS), pierwotnie Borzyszyno, zostało zgermanizowane na Burszen, by po 1945 r. przyjąć dzisiejszą nazwę (Rymut, 1996).

Sulimierski et al. (1890–1892a, p. 221) podają za Janem Długoszem dawne nazwy wsi należących do biskupów krakowskich – Borzęcin (*Bodzancinek*) i Borzęta (*Borzantha, Borzanczyce*), co sugeruje, że wywodzą się od biskupa Bodzenty, inaczej Bodzanty (1290–1366). Obecnie miejscowość Borzęcin (ŚWK), założona przez Bodzantę, nosi nazwę Bodzentyn (Rymut, 1996) i nie była uwzględniona w analizie. Pozostałe o podobnych nazwach leżą jednak w bardzo różnych regionach Polski (MAZ, POM, ŁDZ, ZPM, DLŚ, LBL), trudno zatem bez zastrzeżeń przyjąć dla nich wszystkich tę samą etymologię; ich nazwy są zapewne dużo starsze od biskupa, tyle że w źródłach pisanych mogły pojawiać się później, chociaż nie zawsze. Dla przykładu posłużę się faktami z historii miejscowości Borzęcin (MAZ), dawniej włości opactwa czerwńskiego, na obrzeżu Puszczy Kampinoskiej (Pustoła-Kozłowska, 2019). Według autorów opracowania „Nazwa Borzęcin wywodzi się od imienia Borzęta, znanego w Polsce średniowiecznej już w XII w. Nazwa jest poświadczona już w 1240 r. Borzanczyn, w 1254 r. Borzaczyn, co jest zbliżone do zapisu z 1580 r. Borzęcin, identycznego z dzisiejszym”. Położenie miejscowości oraz sugestia, że nazwa mogła się wywodzić od poddanego książęcego, np. bartnika, gospodarującego w tej części puszczy, albo od rządcy organizującego tu nową włość, wskazują, że skoro

¹ Według dzisiejszej definicji borowina to nieodwodniony torf torfowisk niskich, odznaczający się wysokim stopniem rozkładu roślinności bagiennej, stosowany w balneologii w formie kąpieli leczniczych i w kosmetyce. Retrieved February 10, 2023, from <https://www.encyklopedialesna.pl/hasla/?t2f=borowina&w2f=hasla>

prowadzono tu gospodarkę bartną, to musiały być i bory, sosna zaś była jednym z podstawowych drzew bartnych (Czarnecka, w przygotowaniu). Dla części toponimów z tej grupy podaje się pochodzenie od takiej właśnie nazwy osobowej – Borzęta (Rymut, 1996). Jest wysoce prawdopodobne, iż ten wzmiankowany w różnych źródłach Borzęta był zarządcą terenu leśnego o charakterze borowym, czyli to raczej *bór* był pojęciem pierwotnym. Znanе jest także staropolskie powiedzonko: „Borzęta, Borzęta, prosim was na święta”. Nie wydaje się, by w tym przypadku chodziło o osoby o takim imieniu lub nazwisku, ale raczej o duszki *borzęta* zamieszkujące okoliczne bory, podobnie jak *leszy* – duch lasu (*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015). Z kolei dla toponimów notowanych w północno-zachodnich regionach Rymut (1996) przywołuje stare nazwy niemieckie, np. Borrentin, Borenzin, bądź też zgermanizowane – Borntin, Bornfelde i in.

W onomastyce przyjęto, że takie nazwy własne, jak Racibory, Raciborowice, Racibórz, Raciborzany itp., wywodzą się od dwuczłonowego imienia Racibor, w którym *raci-* to ‘wojna, walczyć’, *bor-* ‘walczyć’ (np. Popowska-Taborska, 2020; Rymut et al., 2015). Jednostek nazewniczych z tej grupy jest poniżej 20, za to niemal w całym kraju, z przewagą pasa Polski centralnej. Niekoniecznie więc wszystkie muszą pochodzić od walecznego Racibora, które to imię musiałoby być równie popularne na ziemiach całej ówczesnej Polski. Warto rozważyć stanowisko, że to rycerz mógł przyjąć imię od nazwy miejsca/osady.

Podobne obiektyce nasuwają się wobec etymologii większości z ok. 15 nazw kolejnej grupy, w której znalazły się m.in. Samborek, Samborowice, Samborowo, Samborz, Sambórz, rozproszone w MAZ, WLP, ŁDZ, ZPM, PDK, ŚLK, ŚWK i LBL. Uznaje się, że pochodzą one od nazwy osobowej Sambor, tłumaczonej jako ‘walczący samotnie’ (Rymut et al., 2016). Historycznie rzecz ujmując, poszczególne toponimy zmieniały się niejednokrotnie, a nawet wielokrotnie, zwłaszcza na wspomnianych Ziemiach Odzyskanych, a swoją dzisiejszą formę zawdzięczają spolszczeniu nazw niemieckich, np. Samborek (MŁP) – d. Szynborg, Szybnarg, Sztymbark, Stymborg; Samborek (WMZ) – d. Lauterwalde (od nazwy osobowej Lauter) czy Samborowice (ŚLK), które na przestrzeni 1288–1945 miały ponad 20 różnych nazw, m.in. Smodrowice, Schemrowitz, Wszemirowice, Szemerow, Czamborowice, Szamarzowice, Schammerau. W przypadku toponimu Samborzec (ŚWK) parokrotnie przewija się też nazwa Samborzecz (Rymut et al., 2016), co może wskazywać na związek z rzeką; wystarczy porównać toponimy Rzeczyca/ce, których jest min. 30, nie licząc tego rdzenia w drugim członie nazw (*Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji*, 2019).

Z kolei u podstaw toponimu Nieborów według Popowskiej-Taborskiej (2020) „leży najpewniej archaiczna słowiańska nazwa osobowa *Niebor (Niebór), należąca do tak zwanych imion złożonych, składająca się w tym wypadku z negacji *nie- i z podstawowego rdzenia *bor- często występującego w dawnych imionach słowiańskich (por. staropolskie Racibor, Woj-bor, Borzy-woj, Sławo-bor, Borzy-sław, Żeli-bor”. Objasnienie powyższe odnosi się do najbardziej znanego Nieborowa k. Łowicza (ŁDZ), ze słynną Arkadią, być może także do podobnych nazw z tej grupy (<15 toponimów w MAZ, WKP, ŁDZ, ZPM, PDK, ŚLK, ŚWK i LBL). Nie można jednak wykluczyć innej opcji: jeżeli w danej okolicy

istniały już nazwy motywowane borem, jak Bory, Borki, Borówno, Borowina itp., to osadnicy z miejsca, gdzie brak było borów, mogli nazwać je dla odróżnienia np. Nieborowa, Nieborów, Nieborowice, Nieborza albo Niebórz.

Co się tyczy toponimów z prefiksem Woj-/Wol-, to można znaleźć też inne wyjaśnienia, np. Wojbórz to niem. Gabersdorf, a Wolibórz – niem. Volpersdorf (obie miejscowości w DŚL)². W okresie międzywojennym XX w. pojawiła się podobna nazwa Wolbórz³ (ŁDZ), ale poczynając od XVI w. tę miejscowość nad rzeką Wolbórką nazywano Woybor, Voibor, Woibor, Wojbor, Olbórz, Woyborz i Wolborz (m.in. Sulimierski et al., 1890–1892b, pp. 709–710, 882–885; Sulimierski et al., 1890–1892c, p. 12). Znacznie wcześniej, bo w *Bulli gnieźnieńskiej* (1136), znalazł się zapis: „Również z grodów Sieradza (Zeraz), Spicymierza (Spitimir), Małogoszcy (Malogost), Rozprzy (Rospra), Łęczycy (Lunciz), Wojborza (Wolborza?) (Voibor), Żarnowa (Sarnov), Skrzyna (Skrin) pełne dziesięciny ze zboża, miodu, żelaza, skórek lisich i kunich, z opłat, z karczm, z cła pobieranego zarówno w grodach jak i w przyległych do nich miejscowościach na wszystkich przejściach”. Miód, skórki lisie i kunie – to były dobra pozyskiwane w lasach, co wskazuje na możliwość odborowego pochodzenia nazwy Wojbórz.

Obowiązująca od 1945 r. nazwa Karsibór (3 toponimy w ZPM), zależnie od miejscowości, ma nieco inny źródłosłów. W historii starych osad w okolicach Świdwina i Włacza pojawiały się m.in. niem. średniowieczne Kerseburg, Karsbaum, Kersenburg (*karsbom*, *kirse* – ‘wiśnia’), w przypadku zaś Karsiboru, cz. Świnoujścia – miana Karsibuor (1242), Karsibor (1266), Karseburch (1282), a kilka wieków później Caseburg i Kaseburg. Może się wydawać, że nazwa nie ma żadnego związku z borem. Tymczasem w dialektach zachodniopomorskich *karś*, *karśniawy* znaczyło ‘lewy’, w staropolskim *karśniawy* to ‘mańkut’, w kaszubskim *kars*, *karsni* oznacza ‘silny, mocny’ (Rymut, 2001), zatem nazwę można też tłumaczyć jako ‘bór po lewej stronie’⁴ lub też ‘potężny bór’.

Nazwa Sobibór w LBL pochodzi wprawdzie od imienia Sobiebor, ale już od połowy XVII w. występuje w formie Sobiebor lub Sobibor, z wyraźnym wskazaniem na bór i ściśnięciem -bie- do -bi- (Czopek-Kopciuch & Bijak, 2018; Sulimierski et al., 1890–1892d, p. 942). Miejscowość leży w obszarze, gdzie przeważają jeziora i tereny wodnotorowiskowe oraz lasy, a że jest to obszar polodowcowy, a podłoże niezbyt zasobne, to: „W siedliskach leśnych dominują drzewostany sosnowe oraz brzożowe i olszowe”⁵. Wspomniany Sobiebor mógł więc przyjąć imię od boru (np. był właścicielem takowego).

Według współczesnych ustaleń toponim Modliborzyce pochodzi od staropolskiego imienia Modlibor (Rymut, 2007). Odnotowano tylko 6 toponimów w tej mini-grupie: Modliborek i Modlibórz (KJP), Modliborzyce (KJP, LBL, ŚWK) oraz Kolonie Modliborskie (ŚWK). W przypadku Modliborzyce

² Wojbórz – niem. Gabersdorf; Wolibórz – niem. Volpersdorf. Retrieved February 10, 2023, from <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojb%C3%B3rz>; <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolib%C3%B3rz>

³ Wolbórz. Retrieved February 10, 2023, from <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolb%C3%B3rz>

⁴ Karsibór – niem. Kaseburg, Caseburg. Retrieved February 10, 2023, from [https://pl.wikipedia.org/wiki/Karsib%C3%B3r_\(wyspa\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Karsib%C3%B3r_(wyspa))

⁵ Sobiborski Park Krajobrazowy. Retrieved February 10, 2023, from https://pl.wikipedia.org/wiki/Sobiborski_Park_Krajobrazowy; zob. także <https://sobibor.lublin.lasy.gov.pl/obszary-natura-2000>; <http://parki.lubelskie.pl/parki-krajobrazowe/sobiborski-park-krajobrazowy>

w LBL sytuacja wydaje się być bardziej skomplikowana, o czym świadczą zapisy w *Słowniku Królestwa Polskiego...* (Sulimierski et al., 1890–1892e, pp. 565–567). Mowa jest o wcześniejszej nazwie Modlibożyce od imienia Modlibóg, a nie Modlibor; jest także zapis o przeważającym udziale lasów sosnowych, czyli borów, w tej okolicy. Podobną sytuację odnotowano też w odniesieniu do nazw Falborek, Falborz i Falborz-Kolonia (KJP), Falbożyce (ŁDZ), Falbogi Borowe (MAZ) (Sulimierski et al., 1890–1892f, pp. 367–368; Sulimierski et al., 1890–1892g, p. 473).

Kolejna nazwa miejscowa – Wszebory (MAZ i PDL), ma się wywodzić od imienia Wszebor, czyli „ten, który nade wszystko pragnie walki, albo ten, który dochodzi do wszystkiego w wyniku walki, [...] zatem – człowiek twardy, nie załamujący się byle trudnościami” (*Historia rodu Wszeborowskich*, 2023 <https://nazwiska-polskie.pl/Wszeborowski>). Trudno jednakże oprzeć się myśli, że dawni osadnicy w regionach fizycznogeograficznych z dominacją borów, opisując swoje okolice mogli jednak używać takich określeń, jak np. „same bory” (*sam i tam, i tam i sam*, tzn. ‘tu i tam, w różne strony’); „wszędę bory” lub „wsze bory” (*wszędę*, tj. ‘w każdym miejscu, wszędzie’; *wsze* – ‘na wsze, wszystkie strony’, ‘naokoło’; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015), dzięki czemu mogły ukształtować się toponimy Sambory, Samborowo, Wszebory itp.

Część wskazanych wyżej nazw własnych zapewne ma inny źródłosłów niż odborowy, jednak zdaniem autorki jako przyrodnika, także część antroponimów z tej kategorii, od których wywodzą się nazwy miejscowe, pochodzi od borów. To raczej różne elementy środowiska (wśród nich właśnie charakter zadrzewień) stawały się określeniami ludzi, przydomkami, przezwiskami, wreszcie nazwiskami, rzadziej zaś odwrotnie (np. Lech-Kirstein, 2015; Magda-Czekaj, 2016). W następnej kolejności oczywiście mogły powstawać jednostki osadnicze, które brały swoją nazwę od mieszkańców lub właścicieli. Na poparcie tego stanowiska przywołam opinię Makarskiego (2006), który wyróżnia trzy podstawowe znaczeniowe typy toponimiczne: (1) toponimy fizjograficzne, które mogły być oparte bezpośrednio na nazwach drzew; (2) toponimy etniczne, zawodowe – pierwotne miana mieszkańców danej okolicy, potem ich osady, określane na podstawie rodzaju zadrzewienia; (3) toponimy kulturowe, dzierżawcze, patronimiczne, rodowe i relacyjne – bazujące na tych leksemach⁶ pośrednio, tj. określane na podstawie antroponimów odarboralnych.

Można w przybliżeniu oszacować frekwencję toponimów z rdzeniem Bor-/Bór- o „wątpliwej” etymologii na ok. 10% tej podkategorii (dotyczy to głównie nazw jednoczłonowych oraz dwuczłonowych z rdzeniem w pierwszych członach), co nie zmienia faktu, że stanowią one lwią część toponimów borowych (rzędu 50–60%). Nazwy miejscowe z grupy przyimkowych (blisko 240) nie budzą raczej wątpliwości, podobnie jak nazwy dwuczłonowe z tym rdzeniem w drugim członach (ok. 170). Autorce nie chodziło jednak o same liczby, lecz raczej o proporcje toponimów z poszczególnych kategorii i grup, mogące odzwierciedlać strukturę dawnych lasów. Również odsetek mieszkańców Polski noszących najpopularniejsze nazwiska borowe, z min. 1000 przypadków (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022), jest zbliżony

do udziału toponimów z tej kategorii, odpowiednio, 17,8% i 19,1% ogółu odleśnych (Czarnecka, 2022a). Jeśli uwzględni się tylko nazwy własne z rdzeniem Bor-/Bór-, to ich udział przedstawia się następująco: 9,1% antroponimów i 7,2% toponimów, co wskazuje dobitnie, że lasy szpilkowe nie były powszechne, a pierwsi osadnicy nie preferowali siedlisk borowych.

Obecnie drzewostany iglaste zajmują aż 68,3% powierzchni leśnej, przy 58,2% udziału sosny (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021). Sosna zwyczajna *Pinus sylvestris* jest gatunkiem o bardzo szerokiej amplitudzie ekologicznej względem warunków klimatycznych i glebowych, stąd też buduje warstwę drzew wielu typów borów, poczynając od siedlisk zabagnionych po skrajnie suche, napiaskowe (J. M. Matuszkiewicz, 1988, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz, 2006; W. Matuszkiewicz & J. M. Matuszkiewicz, 1973, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Obmiński, 1970). Na całym niżu występują płaty kontynentalnego boru bagiennego *Vaccinio uliginosi-Pinetum* (w odmianie nadmorskiej z udziałem wrzośca bagiennego *Erica tetralix*); jego niewielkie fragmenty wykształcają się także na zarastających torfowiskach wysokich w górach, m.in. w Bieszczadach (*Rycina 1*). Warto w tym miejscu dodać, że badania palinologiczne wskazują jako jedno z miejsc, gdzie nieprzerwanie od ok. 12 tys. lat trwa sosna, jest torfowisko Tarnawa Wyżna w Bieszczadach Zachodnich (Ralska-Jasiewiczowa, 1972). Siedliska wilgotne bądź zabagnione na niżu (południe i wschód kraju) porastają bory trzęślicowe reprezentujące zespół *Molinio-Pinetum*, a na terenach wyżynnych i podgórskich bory trzcinnikowe *Calamagrostio villosae-Pinetum*. Największy zasięg ma subatlantycki bór sosnowy świeży *Leucobryo-Pinetum* (Polska zachodnia, środkowa i południowa; *Rycina 2*), a pokrycie całego kraju lasami sosnowymi dopełnia subkontynentalny bór sosnowy świeży *Peucedano-Pinetum* (północny wschód, lokalnie także wschód; *Rycina 3*). Na zasięgi tych dwóch typów borów „nakłada się” zasięg śródłądowego boru suchego (chrobotkowego) *Cladonio-Pinetum*, porastającego obszary wydmowe. Na wydmach nadmorskich bór chrobotkowy często współwystępuje z borem bżynowym *Empetro nigri-Pinetum*, tworząc układy mozaikowe. Sosna jest także podstawowym składnikiem warstwy drzew borów mieszanych, na czele z subkontynentalnym *Quercu roboris-Pinetum* (*Rycina 4*) i subborealnym *Serratulo-Pinetum*.

Różne postaci borów, poza obszarami parków narodowych, podlegają ochronie w przynajmniej 20 rezerwach z borem/borami w nazwie (w tym ZPM 4, POM i ŁDZ po 3) oraz sosną (POM, WMZ) i choiną (DLŚ). Wśród licznych pomnikowych i kandydujących do tego miana drzew sosny zwyczajnej, rosnących w obszarach leśnych, najgrubsza jest Rzepicha (obwód 5,68 m) w lasach zielonogórskich, a najwyższe (po 40 m) Gruba Kaśka w lasach mazurskich i Marta w białowieskich; wiek tej drugiej szacowany jest na >300 lat. Jeszcze starsze (360–380 lat), jest drzewo z okolic Mińska Mazowieckiego, od 2016 r. noszące imię Wszebora (*Najstarsza sosna – najstarszy, naturalny las w Polsce*, 2019; *Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022). Zdecydowanie przewyższają je wiekiem reliktowe sosny pienińskie na Sokolicy: najstarsza ma 575 lat, a pozostałe powyżej 420 lat, chociaż – co oczywiste – żadna nie osiąga porównywalnych rozmiarów do drzew niżowych (Bodziarczyk, 2021).

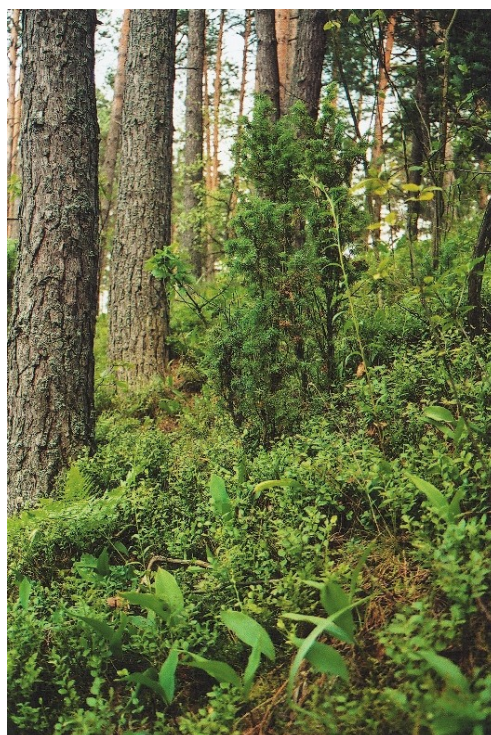
⁶Leksem, z gr. *léxis* – ‘wyraz’, czyli abstrakcyjna jednostka systemu językowego. Retrieved February 10, 2023, from <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/leksem;3931450.html>

Rycina 1 Sosnowy bór bagienny z udziałem brzozy omszonej, obwód ochronny Tarnawa w Bieszczadzkim Parku Narodowym (fot. B. Czarnecka 2012 r.).

Rycina 2 Subatlantycki bór sosnowy świeży w dolinie Potoku Łosinieckiego, krawędź zewnętrzna Roztocza Środkowego (fot. B. Czarnecka 1999 r., za: Czarnecka & Janiec, 2002).

Rycina 3 Subkontynentalny bór sosnowy świeży na zboczu doliny Niepryszki, strefa krawędzi Roztocza Środkowego (fot. B. Czarnecka, 2000 r., za: Czarnecka, & Janiec, 2002).

Sosna, a także staropolskie i regionalne *sośnia*, *sośnina* ('las, gaj sosnowy'), *choina*, *choja*, *chojka*, *chojar*, *choinka* i in. (Harmata et al., 2011; Łuc, 2016; Magda-Czekaj, 2016; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015), w bardzo wyrównanych proporcjach, łącznie dały nazwę ok. 340 miejscowościom; Makarski (2006) podaje dla sosny liczbę ok. 150.

Zdecydowana większość nazw z tej podkategorii (70–75% w zależności od grupy toponimów) przypada na obszar Polski środkowej i południowo-wschodniej: MAZ, WLP, ŁDZ, MŁP, LBL, PDK i ŚWK. Wśród nich są takie, które wskazują jednoznacznie na konkretny region geograficzny, np. Borek Wielkopolski, Borki Siedleckie, Borkowo Łębarskie, Bór Zapilski. Nie we wszystkich regionach „przekłada

Rycina 4 Subkontynentalny bór mieszany sosnowo-dębowy w Kampinoskim Parku Narodowym, Kotlina Warszawska (fot. B. Czarnecka 2010 r.).

się” to na udział siedlisk borowych, tj. właściwych dla borów sosnowych i mieszanych z sosną. Najwyższy jest udział tych siedlisk w LBS (69%), ŁDZ i KJP (66%), ponad 50% jeszcze w MAZ, WLP i POM. W pozostałych obszarach (MŁP, LBL, PDK, ŚWK) znacznie przeważają siedliska lasowe, wyżynne i górskie (*Raport o stanie lasów w Polsce*, 2021). Niewielka frekwencja jednostek nazewniczych w rejonach północno-zachodnich i północnych może być związana z wpływami obcymi – czeskimi, pruskimi i niemieckimi (Czarnecka, 2022a). Zestawienie rozmieszczenia przestrzennego toponimów borowych z dzisiejszym udziałem drzewostanów sosnowych w lasach tych regionów potwierdza tylko ich znacznie późniejsze i antropogeniczne pochodzenie. Najwięcej sosny jest w WLP, ŁDZ i MAZ (70,1–79,9% powierzchni lasów), LBL i ŚWK znalazły się w przedziale 50,1–70%, PDK w przedziale 30,1–50%, a region MŁP jako jedyny ma <30% drzewostanów sosnowych (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021).

Już w *Bulli gnieźnieńskiej* (1136) zapisano kilka nazw miejscowych z omawianej podkategorii: *Boranta*, *Boruch* i *Chianta*, a najstarsze przydomki i nazwiska wywiedzione od boru były notowane na przestrzeni XIV–XV w. Podobnie jak te z kategorii ogólnoleśnych i lasowych (Czarnecka, 2022a, 2022b), pochodzą głównie z WLP, MAZ i MŁP, co wiąże się z rozwojem osadnictwa wokół najważniejszych ośrodków państwowości (Gniezno, Poznań, Kraków, Płock, Warszawa). Były to m.in.: Borkowicz – 1335, Kozibor – 1348, Borowski – 1373, Borek – 1378, Borowiec – 1406, Wszeborowski – 1464. W przypadku tego ostatniego przyjmuje się taką samą etymologię, jak dla miejscowości Wszebory (*Historia rodu Wszeborowskich*, 2023). Moim zdaniem, niekoniecznie musi to oznaczać, że nazwisko zawsze pochodzi od walecznego Wszebora. Skoro jest to nazwa osobowa z sufiksem -wski, czyli od nazwy miejscowej Wszebory (por. Kowalik-Kaleta et al., 2007), to mogła być motywowana borem jako dominującą formacją leśną w danej okolicy. Nazwisko Wszeborowski nosi obecnie ok. 840 osób, w 10 z 16 województw, najwięcej

zaś w PDL (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022; Sanik, 2017). Od terminów *choina* (*chojna*), czasem też *chojar*, którymi określano zarówno sosnę, sośninę, jak i ‘drzewo iglaste’ lub ‘gałęzie drzew szpilkowych’ (Magda-Czekaj, 2016; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015), pochodzą np. Chojnica – 1401, Chojanek i Chojka – 1498, brak natomiast z tego okresu zapisów antroponimów nawiązujących do sosny (Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007).

Nazwiska z grupy borowych są także bardzo popularne obecnie. Wśród 68 motywowanych borem i gatunkami drzew iglastych, każde powyżej 1000 notowań, aż 33 wywodzą się od boru, kolejnych 15 od sosny (7), choiny (5) i szyszki (3). Czołowe miejsca zajmują Borkowski, Borowski i Chojnacki, pozycje 7., 13. i 14. na liście nazwisk odleśnych; łącznie 81,8 tys. mieszkańców Polski (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). W pierwszej dziesiątce borowych znalazły się jeszcze: Sosnowski, Borek, Zaborowski, Borowiec i Szyszka, w drugiej Chojnowski, Zborowski, Boroń, Chojecki, Boriwiak, Sosiński, Borecki (w sumie 88,8 tys. notowań).

Określenie *choina* (*chojna*) w staropolszczyźnie oznaczało także ‘gatunek jałowca’, co potwierdza stanowisko Różyckiej (1989), że „ta sama nazwa określać może różne obiekty”. Od jałowca wywodzi się niewiele, bo tylko 10 nazw miejscowych, z czego w MŁP – 4, POM i ŚLK – po 2, LBL i DLŚ – po jednym. Makarski (2006) podaje dla jałowca jeszcze nazwę gwarową *kadyk*. Wydaje się, że 3 jednostki nazewnicze mogą mieć związek z tym terminem: Kady (MAZ) oraz Kadyki i Kadyny (WMZ)⁷. Nazwisko Jałowiecki, chociaż nie mieści się nawet

⁷Na Kurpiach jałowiec mieszany był z wydobywanym i obrabianym kiedyś w tym obszarze bursztynem i stosowany jako kadzidło w kościołach; stąd np. nazwa wsi Kadzidło. Był to obszar Puszczy Zielonej, gdzie dominowały lasy sosnowe i świerkowe z domieszką cisa i jałowca. Retrieved May 20, 2022, from [https://pl.wikipedia.org/wiki/Kadzid%C5%82o_\(wojew%C3%B3dztwo_mazowieckie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kadzid%C5%82o_(wojew%C3%B3dztwo_mazowieckie)); https://pl.wikipedia.org/wiki/Puszcza_Zielona

Rycina 5 Grupa jałowców w rezerwacie Sołokija, Roztocze Południowe (fot. B. Czarnecka 2004 r.).

wśród pierwszych 5000 nazwisk, nosi 1,2 tys. osób (Nazwiska występujące w rejestrze PESEL, 2022).

Jałowiec pospolity *Juniperus communis*, najczęściej krzew, rzadziej niewysokie drzewo, jak sama nazwa wskazuje, jest gatunkiem gleb ubogich, jałowych. Kolonizuje wydmy śród-lądowe, porzucone pola i pastwiska, a nawet wysychające bagna, przez co zapoczątkowuje rozwój roślinności leśnej. Jako gatunek światłolubny ustępuje jednak z tych siedlisk w miarę wzrostu zacienienia w wyniku rozwoju drzew i krzewów liściastych w borach, co sprawia, że obecnie jest w nich dość rzadko notowany. Na przykład w Roztoczańskim Parku Narodowym w latach 80. XX w. jałowiec był obecny w 20% badanych płatów różnych typów borów sosnowych i mieszanych. Sporadycznie notowano go także w leśnych postaciach torfowisk wysokich i przejściowych, a nawet olsach i łęgach (Izdebski et al., 1992). Z kolei w przełomowych odcinkach dolin rzecznych strefy krawędziowej Roztocza Środkowego, zdominowanych przez zbiorowiska borów jodłowych i sosnowych (Rycina 3), wystąpił w 12% zdjęć fitosocjologicznych (Czarnecka, mat. npbl. z lat 1997–2002). Jałowiec jest głównym przedmiotem ochrony w rezerwacie Jałowce (POM), ale jego stanowiska są także w innych obiektach chroniących cenne fitocenozy borów sosnowych. Duże skupienie osobników tego gatunku o zróżnicowanych, często osobliwych formach, występuje m.in. w rezerwacie Sołokija (PDK; Rycina 5). Najgrubsze (obwód pnia ok. 1–1,2 m) z rosnących w lesie są pojedyncze drzewa pomnikowe w MAZ, ŁDZ i WMZ oraz inne o zbliżonych rozmiarach w lasach PDL, ZPM i WLP. W tej grupie jest też wyjątkowo okazały jałowiec, o mocno pochylonym pniu (obwód 1,25 m, wysokość ponad 6 m), z Bełżca w LBL, jednak na terenie zurbanizowanym (Centralny rejestr form ochrony przyrody, 2022; Najgrubsze jałowce pospolite, 2022).

Toponimy z grupy świerka, w liczbie 145, odnaleziono w różnych rejonach z przewagą południowych i północno-wschodnich. Na południu MŁP i w ŚLK świerk (ale niekiedy i modrzew) bywa określany mianem *smrek*, *smerek*, *smyerek* lub *smrok*, co jest zapożyczeniem z języka słowackiego. Ponadto,

na Śląsku Cieszyńskim gwarowe *jegla* (z czeskiego *jehla* – igła) może oznaczać zarówno świerk, jak i jodłę, a istnienie jedynej nazwy Smereczyna w LBL tłumaczy się z kolei wpływami ukraińskimi (Nowik, 1996). Lokalizacja miejscowości z tej grupy pokrywa się z dwoma ośrodkami gromadnego występowania świerka, tj. odpowiednio w pasie wyżyn środkowych, Niziny Śląskiej, Kotliny Sandomierskiej i gór – od Sudetów (Rycina 6) po Bieszczady oraz w borealnej części zasięgu. Najważniejsze zbiorowiska ze świerkiem to górnoregłowe świerczyny: sudecka *Calamagrostio villosae-Piceetum* i karpcka *Plagiothecio-Piceetum*. Bory z udziałem świerka w tych pasmach górskich reprezentują także dwie kolejne asocjacje: dolnoregłowy bór jodłowo-świerkowy *Abieti-Piceetum* (Rycina 7) i dolnoregłowa świerczyna na torfie *Bazzanio-Piceetum*. W Bieszczadach fitocenozy wspomnianych wyżej zespołów należą obecnie do rzadkości (Michalik & Szary, 2016), natomiast w obszarze od Bukowca po Sianki nad górnym Sanem, na glebach typowych dla żyznych buczyn, występują kompleksy świerczyn, których runo zachowało charakter mezofilny (Rycina 8). Te powstałe na przełomie XIX i XX w. świerczyny pochodzą w większości z samosiewu, a częściowo z nasadzeń. Z podłożem wapiennym związane są lokalnie (Karpaty Zachodnie i Małe Pieniny) lasy świerkowe z jarzębiną górską o bogatym runie z udziałem gatunków mezofilnych, sklasyfikowane jako nawapienna świerczyna górnoregłowa *Polysticho-Piceetum*. Północny wschód Polski to obszar występowania borealnej świerczyny na torfie *Sphagno girgensohnii-Piceetum*. Sąsiadują z nią płaty subborealnego wilgotnego boru mieszanego dębowo-świerkowego *Quercus-Piceetum*, znanego pod nazwą Jegiel (J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz & J. M. Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Obmiński, 1977).

Zbiorowiska najcenniejszych borów świerkowych są chronione w górskich parkach narodowych, a poza nimi w licznych rezerwatach, z których dwa – Jegiel i Mokry Jegiel w MAZ – powołano dla ochrony tego rzadkiego zbiorowiska leśnego na południowych krańcach zasięgu. Świerk jest drzewem osiągającym duże rozmiary, a wiele okazałych egzemplarzy rośnie

Rycina 6 Naskalny bór świerkowy w Górach Stołowych, Sudety Środkowe (fot. B. Czarnecka 2010 r.).

Rycina 7 Bór jodłowo-świerkowy w dolinie Sopotnickiego Potoku, Małe Pieniny (fot. B. Czarnecka 2006 r.).

Rycina 8 Świerczyna w rejonie Beniowej nad górnym Sanem, Bieszczadzki Park Narodowy (fot. B. Czarnecka 2012 r.).

w obszarach chronionych, jak też poza nimi, np. kandydat na pomnik przyrody, świerk Antoni z okolic Barda (DŚL), najwyższe zmierzone drzewo tego gatunku w Polsce (55 m; obwód 4 m; wiek ok. 140 lat) czy pomnikowy Aleksander z Łambinowic (OPL) o obwodzie 4 m i wieku szacowanym na 180 lat (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022).

Z 1448 r. pochodzą zapisy dwóch antroponimów – Świrczowic i Świrczowic(z), z 1497 r. kolejnych trzech: Świrczewski, Świrczewski i Świrczowski, które dotyczą WLP, MŁP i MAZ (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Aktualnie w pierwszej setce nazwisk odleśnych znalazły się trzy: Świerczyński – miejsce 44., Świerczek – 75. i Świercz – 94., a dopiero w trzeciej i czwartej setce Świerk, Świerc i Świerkowski; łącznie

26,2 tys. mieszkańców (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Dwa pierwsze – Świerczyński i Świerczek pochodzą w 3/4 z Górnego Śląska i Małopolski, tj. obszaru karpackiej części zasięgu świerka. Niewykluczone, że niektóre z ich mają związek z nazwą heraldyczną Świerczek lub równie dobrze z nazwą owada – świerszcza *Gryllus* ssp. (Zawadzki, 2002) czy nawet terminem *świerczeć/świerszczeć*, tj. ‘świergotać, szczebiotać, ćwirkać’ (Naruszewicz-Duchlińska, 2012).

Interesujący obraz dawnych lasów wyłania się z porównania liczby i rozmieszczenia toponimów wywiedzionych od jodły *Abies alba* – 76 oraz cisa *Taxus baccata* – 112, co wskazywałoby, że to cis był dawniej znacznie bardziej rozpowszechniony. Najwięcej nazw motywowanych cisem odnaleziono w MŁP i ŚLK, sporo także w centrum i na północy Polski (MAZ, POM, PDL, ŚWK i WPL). Do tej grupy zaliczono dwie nazwy miejscowe z rdzeniem Cis-, tj. Wycisłowo (WPL) oraz Wycisłówkę (MAZ), ponieważ są to części, odpowiednio, wsi Borek Wielkopolski i Jedlińsk, czyli omawiany gatunek drzewa mógł tutaj występować z dużym prawdopodobieństwem. Jednakże możliwe jest ich pochodzenie od terminu *wycisnąć*, tj. ‘usunąć, zwalczyć, wyrzucić z majątku’ (*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015). Przemawiają za tym nazwy osobowe z tej grupy (Kowalik-Kaleta et al., 2007): Wycisłowic (1451) i Wycisło (1461), które sugerują, że noszące je osoby mogły zostać wyrzucone ze swoich siedzib, a założywszy nową osadę, nadały jej miano zgodne ze swoim statusem. Nie wydaje się jednak, by podobne pochodzenie miały Ciśniawy (MŁP) bądź Ciświca, Stara Ciświca i Podciświca (WLP). W Beskidzie Zachodnim, w obszarze występowania cisa, płynie rzeka Ciśniawa (jej górny bieg nazywa się Ciśniawką), która stanowi naturalną granicą oddzielającą Pasma Policy od Beskidu Orawsko-Podhalańskiego (Sulimierski et al., 1890–1892h, p. 589; *Wody Beskidu Żywieckiego*, 2023). W przypadku Ciświcy nazwa ta wymieniona jest w „świadectwach piśmiennych o zaludnieniu powiatu” pleszewskiego (Sulimierski et al., 1890–1892h, p. 257) obok innych nazw miejscowych pochodzenia odlesnego, jak Borek, Dębno, Sośnica, Łęg, Grab, Brzezcie, Brzostów, Laskawy, Laskówka, Międzybórz, Pojedlnica, Jedlec, Zakrzew, Zalesie, Podlesie. Są więc podstawy, by przyjąć, że toponimy Ciświca, Stara Ciświca i Podciświca pochodzą od cisa (Rymut, 1997). Jest to bowiem obszar objęty wpływem klimatu oceanicznego, stąd cis miał tam zdecydowanie lepsze warunki rozwoju niż po wschodniej stronie Wisły. Nietypowa forma może być uwarunkowana chęcią odróżnienia od innych nazw z tej grupy w WLP, np. Cisiek, Cisew, Cisz.

W PDK, przy wschodniej granicy europejskiego zasięgu, gdzie toponimy z cisem są sporadyczne (tylko 7, w tym Tyskowa, od łemkowskiej nazwy *tys*⁸), w ostatnich latach odnotowano chyba najwięcej jego stanowisk, w różnych mezoregionach: Bieszczadach Zachodnich, Beskidzie Niskim, Górach Słonnych i na Pogórzu Dynowskim (m.in. Bodziarczyk & Chachuła, 2008; Bodziarczyk & Rużyło, 2007; Bodziarczyk & Zator, 2002). Jest tutaj 5 rezerwatów z cisem w nazwie (spośród 28⁹ w całym kraju), ale stanowiska tego

Rycina 9 Obficie obradzający cis w rezerwacie Cisy w Mogilnie, Karpaty Zachodnie (fot. J. Bodziarczyk 2013 r., za: Bodziarczyk et al., 2015).

gatunku podlegają ochronie w kilku innych obiektach na terenie Beskidu Niskiego i Bieszczadów Zachodnich (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022). Podobnie jak w PDK, także w MŁP cis rośnie głównie w lasach mieszanych, najczęściej w buczynie karpackiej, rzadziej w grądach, a lokalnie, np. w Pieninach – w ciepłolubnej buczynie, gdzie często zajmuje szczeliny skał wapiennych (Bodziarczyk & Matosz, 2022). Jedyny w MŁP rezerwat przyrody z cisem w nazwie – Cisy w Mogilnie (Rycina 9), chroni jedno z najbogatszych stanowisk tego gatunku w polskiej części Karpat (Bodziarczyk et al., 2015). W Tatrach znanych jest około 50 osobników cisa na kilku stanowiskach, m.in. na Łysankach w Dolinie Strążyskiej, Końskim Żlebie w masywie Suchego Wierchu oraz Grzybowcu, na wysokości 1000–1180 m n.p.m. (Zwijacz, 2010). Dwa wieki temu Stanisław Staszic tak pisał o występowaniu cisa w tych górach (Staszic, 1815, Rozprawa XII, p. 386)¹⁰:

Dziś na Karpatach na wysokości 5500 stop¹¹ rosną cisy, kedry (Pinus trobus), kozodrzewiny. Gdy się góry Karpackie zniżą do 4ch tysięcy stop: już te gatunki drzew tam zaginą; i tylko się w ziemach oplawych¹² ostatki z nich wodami wyniesione, i zakopane, znajdować gdzieś będą.

W DŚL gatunek ten zachował się jeszcze dość licznie w Górach Bardzkich (Sudety Środkowe); rośnie tutaj pod okapem naturalnego starodrzewu lasów mieszanych z bukiem, lipą, jodłą, świerkiem, dębem i jesionem (Muter et al., 2014), podobnie jak na Pogórzu Wałbrzyskim. Z tego regionu, z Henrykowa Lubańskiego, znany jest najstarszy cis i jednocześnie

⁸Wiele nazw topograficznych z rdzeniem Tys- było na dawnych kresach wschodnich (Sulimierski et al., 1890–1892i, pp. 724–726).

⁹Jeden rezerwat został zatwierdzony dopiero 2022-10-26, czyli już po skierowaniu tekstu do redakcji. Retrieved February 20, 2023, from <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>. Szeszycki (2013) wymienia ogółem 33 rezerwaty z cisem pospolitym w Polsce, w tym tylko 21 z cisem w nazwie; w chwili obecnej jest ich znacznie więcej.

¹⁰Zapis zgodny z oryginałem.

¹¹Ok. 1800 m n.p.m. (1 stopa = 30,48 cm).

¹²Tzn. „rozlegających się po obydwóch stronach Karpatów” (Staszic, 1815).

Rycina 10 Pnie starych cisów w rezerwacie Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego, Bory Tucholskie (fot. B. Czarnecka 2004 r.).

najstarsze drzewo na ziemiach polskich, Cis Henrykowski, o obwodzie 4,25 m, wysokości 10,5 m i wieku szacowanym na 1272 lata (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022), a więc, używając terminu zaproponowanego przez Hereźniaka (2013) – prawdziwy „mocarz czasu” wśród 25 drzew pomnikowych. W Sudetach i na Przedgórzu Sudeckim zarejestrowano także wiele innych okazałych drzew i krzewów tego gatunku (Boratynski et al., 1997). Na odmiennych siedliskach występuje cis w drugim z regionów przodujących pod względem toponimów do niego nawiązujących, tj. w ŚLK. Dostępnym często zajmuje lekkie wyniesienia terenu w zbiorowiskach łągu jesionowo-olszowego (m.in. Hylla & Dobrowolska, 2015; Majchrzak & Tomala, 2015). Również w pasie wyżyn, np. w Górach Świętokrzyskich i na Wyżynie Kieleckiej, zasiedla obrzeża niskich grądów, łągów i olsów (Dobrowolska et al., 2017), a w obrębie Wzniesień Łódzkich rośnie w wilgotnych borach sosnowych i olsach (Bujoczek & Bujoczek, 2018).

Liczne są pozostałości dawnych lasów z cisem także w północno-zachodniej Polsce. Jego stanowiska podlegają tu ochronie w kilkunastu rezerwach, z największym Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego (*Rycina 10*) na południowo-wschodnim krańcu Borów Tucholskich (KJP); według inwentaryzacji z 1991 r. rosło tam ponad 3,5 tys. osobników, z czego wiele kilkusetletnich (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022). W tym rejonie cis spotykany jest głównie w lasach mieszanych i borach mieszanych (m.in. Dobrowolska et al., 2012). Cis, związany z wpływem klimatu oceanicznego, raczej wyjątkowo „przekracza” linię Wisły (Król, 1975; Piękoś-Mirkowa & Mirek, 2003), chociaż jego kopalne stanowiska świadczą o tym, że sięgał aż po Niemen i Zalew Kuroński (Środoń, 1975 i cyt. tam literatura). Obecnie występuje jeszcze

na nielicznych stanowiskach w WMZ (np. Adamczyk, 2011). Odnotowano tutaj kilka, a w PDL nawet kilkanaście toponimów z rdzeniem Cis-. Według Środonia (1975) istnieje w zasadzie duża zgodność rozmieszczenia nazw odcisowych ze współczesnym zasięgiem gatunku, jednak zdaniem Różyckiej (1989) niekoniecznie wszystkie te nazwy wywodzą się od cisa, gdyż na przykład na terenie Puszczy Białowieskiej cis oznacza jodłę.

Warunki siedliskowe panujące w obrębie dzisiejszych stanowisk cisa dowodzą jego szerokiej amplitudy ekologicznej, co umożliwiało mu występowanie zarówno na niżu, jak i w górach. Zachował się jednak głównie w obszarach górskich, podgórskich i wyżynnych, gdzie ze względu na warunki terenowe osadnictwo przed wiekami nie było tak rozpowszechnione. Chociaż cis był gatunkiem najwcześniej objętym ochroną w Polsce, na mocy *Statutu warszawskiego* (1423), wydanego przez króla Władysława Jagiełłę, to przez kolejne stulecia pozyskiwano go na wielką skalę jako surowiec budowlany. Świadczą o tym nazwy niektórych miejscowości, jak Pustki Cisowskie (POM) czy Pustki Cisowskie-Demptowo (KJP). Cis był również niszczonej dla szczególnie cennego drewna używanego w gospodarstwie domowym i w zdobnictwie (Środoń, 1975). Ze względu na wysokie walory techniczne drewna (jest trwałe, sprężyste i podatne na obróbkę) wytwarzano z niego m.in. sprężyste części broni (łuki, kusze), koła zębate, osie wozów, wyroby galanteryjne, a nawet sprzęty liturgiczne (Marszałek, 2017). Nie bez wpływu na współczesne rozmieszczenie cisa jest także jego biologia, czyli dwupienność gatunku (Thomas & Polwart, 2003).

Zapis nazwy miejscowej *Ciz*, prawdopodobnie od cisa, odnajdujemy w *Bulli gnieźnieńskiej* (1136), a pierwsze nazwy osobowe Cisek/Ciszek pochodzą z 1301 r., kolejne – Cisa-kowic/Ciszakowic z 1440 r., z zastrzeżeniem, że mogą wywodzić się od tego gatunku, ale również od określenia maści końskiej *cisawy* (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Na możliwość historycznej zmiany pisowni z *s* na *sz* i odwrotnie wskazuje np. nazwa obecnego rezerwatu Ciskek w MAZ (od miejscowości Ciskek, dawniej Cisek), gdzie cis występował jeszcze na początku XX w., oraz toponimy z rdzeniem Cisz- w innych regionach, m.in. ŁDZ, MŁP, WLP, ŚLK, DŚL. Dochodziło często także do spolszczenia starych nazw niemieckich, m.in. Cis to dawne wsie Alt-Ciss i Neu Ciss; Cis – d. Cisz; Cise-wie – d. Cissewie/Ciszewie; Ciske – d. Czyszen; Ciske – d. Cisse; Cisowo – d. Ciessau; Cisowa – d. Czissowa, wszystkie w POM, jak też śląskie Cisówka – d. Czissówka, Cisownica – d. Ceislowitz, Ciszowa (Rymut, 1997; Sulimierski et al., 1890–1892i, pp. 704–709). Zawadzki (2002) sugeruje dla współczesnego nazwiska Ciszewski (8,4 tys. notowań; 45. pozycja w rankingu nazwisk odleśnych) jeszcze inny źródłosłów – od staropolskiego *ciszeć*, czyli ‘cichnąć’. Kolejne nazwy osobowe: Ciskek, Cisek, Cisowski, Cisło, Ciszak i Cisak, z frekwencją 1,1–3,6 tys. przypadków (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022), znalazły się znacznie dalej na tej liście.

Jodłę (m.in. staropolskie *jedl*, *jedlina*; czeskie *jedle*; *jedliczka* w gwarze Śląska Cieszyńskiego; *jalinka* na Roztoczu Południowym i Podkarpaciu) odnajdziemy w mniej niż 80 nazwach miejscowości, co należy wiązać z dość ograniczonym występowaniem tego górszego gatunku drzewa. Nie ma też pewności, czy toponimy Jodeliszki i Wierzchjedlina w PDL pochodzą od jodły, chociaż znane jest wysunięte najbardziej na północny wschód jej naturalne stanowisko w uroczysku

Rycina 11 Wyżynny jodłowy bór mieszany w obszarze ochrony ścisłej Bukowa Góra w Roztoczańskim Parku Narodowym, Roztocze Środkowe (fot. B. Czarnecka 2015 r.).

Cisówka (Tisovik), w białoruskiej części Puszczy Białowiejskiej (Korczyk, 2015; Korczyk et al., 1997). Jak wspomniano, na tym terenie jodła bywa określana nazwą cis biały (Różycka, 1989). Być może osada Tyski w MAZ wzięła nazwę raczej od jodły niż cisa.

Abies alba osiąga u nas północno-wschodnią granicę zasięgu, który ukształtował się w okresie subatlantyckim (Litko-

wiec & Lewandowski, 2015). Jest uznawana za gatunek wymagający dużej ilości opadów i łagodnych zim (Bolibok et al., 2016; Jaworski & Zarzycki, 1983). Należy do drzew najbardziej wrażliwych na zmiany zachodzące w środowisku naturalnym. Od ponad 200 lat, a szczególnie w ostatnich dekadach, obserwuje się kurczenie zasięgu jodły na jego krańcach oraz ograniczenie przyrostu i/lub obumieranie drzew z powodu masowych schorzeń (np. Bruchwald et al., 2016; Dziewolski, 1987a, 1987b; Filipiak & Ufnalski, 2004; Filipiak & Napierała-Filipiak, 2009; Jaworski & Kaczmarek, 1990; Jaworski et al., 1999; Maciejewski, 1998; Wertz et al., 2014). Obecnie jodła ma tylko 3,3% udziału w drzewostanach (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021). Najlepiej rośnie w niższych położeniach górskich i w pasie wyżyn. W reglu dolnym buduje wraz ze świerkiem warstwę drzew omówionych już zbiorowisk boru jodłowo-swierkowego oraz – jako domieszka – także żyznych buczyn, które z gór „schodzą” na obszary podgórskie i wyżynne. W rejonie Gór Świętokrzyskich, Roztocza (Rycina 11) i Kotliny Sandomierskiej oraz na pogórzu Karpat tworzy cieniste lasy wyżynnego jodłowego boru mieszanego (wyżynnej jedliny) *Abietetum albae*, zbiorowiska uznawanego za endemiczne dla Polski (J. Matuszkiewicz, 1977; J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz & J. M. Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012). W Sudetach jest natomiast gatunkiem zanikającym, wymagającym restytucji (Barzdajn, 2000; Filipiak, 2006; Filipiak & Ufnalski, 2004; Szymura et al., 2007). Wydaje się, że także wcześniej nie była w tym rejonie powszechna, o czym świadczy tylko 5 toponimów z DLŚ: Jedlina-Zdrój, Jedlinka, Jodłowice, Jodłownik, Jodłów.

Rezerwatów „jodłowych” z nazwy, głównie od *jedliny* i *jalinki* (Rycina 12), jest aktualnie 7 (MAZ i ŁDZ po 2, DLŚ, LBL i PDK po 1), ale w południowej części Polski bory jodłowe są chronione w parkach narodowych i innych rezerwach. Naturalne, wyspowe stanowiska jodły poza zwartym zasięgiem, w okolicach Mińska Mazowieckiego i Łukowa, objęto ochroną, odpowiednio, w rezerwach Mienia oraz Jata

Rycina 12 Naturalne odnowienia jodły w rezerwacie Jalinka, Roztocze Południowe (fot. B. Czarnecka 2006 r.).

i Topór (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022). Jodła należąca do drzew górujących osiąga okazałe rozmiary (obwód >3–3,5 m, wysokość 40–45 i więcej metrów), np. najwyższe drzewa w obszarach górskich (MŁP) czy w Roztoczańskim Parku Narodowym (LBL); tu jedna z najwyższych aktualnie jodeł ma wysokość 48,6 m i obwód 3,4 m (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022). Najgrubsza jest z kolei jodła Lasumiła z Nadl. Baligród (PDK), gdzie zachowały się najcenniejsze drzewostany jodłowe w kraju. W wieku 250 lat ma obwód 5,17 m i wysokość 35 m. Zastąpiła na „tronie” powaloną przez wichurę w 2013 r. wcześniejszą królową bieszczadzkich lasów o obwodzie 5,27 m (Marszałek, 2017).

Także antroponimy wskazują na przewagę cisa nad jodłą w dawnych lasach. Zarówno wśród najstarszych (Kowalik-Kaleta et al., 2007), jak i najbardziej popularnych współcześnie nazwisk Polaków, brakuje pochodzących od jodły bądź jedliny. Nazwiska Jodłowski, Jedliński i Jeliński (wszystkie poza pierwszą setką nazwisk odleśnych) nosi łącznie 9,4 tys. mieszkańców (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Nazwisko Jeliński jest wariantem wcześniejszych (Jedleński, Jedliński), powstałym w wyniku ich uproszczenia (Naruszewicz-Duchlińska, 2012). Wywodzą się one od nazw miejscowości typu Jedlna, Jedlanka, Jedla, ale też od terminu *jeliń*, używanego zamiennie z formą *jelen* na określenie gatunku ssaka kopytnego – jelenia *Cervus elaphus*.

Modrzew odegrał niewielką rolę w toponimii – zaledwie 27 miejscowości, leżących w różnych obszarach, z przewagą Polski środkowej. Być może wynika to z faktu, że w południowej Małopolsce i południowo-wschodniej części Śląska, modrzew, tak jak świerk, jest nazywany smrekiem (Nowik, 1996), a w gwarach karpackich nosi nazwę świerk (Różycka, 1989). Zdaniem tej autorki wśród fitotoponimów „są [...] nazwy przeniesione lub utworzone sztucznie, nie motywowane florą danego terenu (to dotyczyć może nazw występujących pojedynczo, chyba że przyjmie się przypuszczenie o powstaniu swoistej mody na pewien rodzaj nazw)”.

Modrzew europejski *Larix decidua* i wyodrębniony dopiero w XIX w. modrzew polski *L. decidua* ssp. *polonica* (Mirek in., 2002; Olaczek, 1986) nie tworzą w naszych warunkach „własnych” zespołów leśnych. Modrzew europejski występuje naturalnie w tatrzańskim reglu górnym, wraz z sosną pospolitą i limbą *Pinus cembra*. Modrzew polski ma rodzime stanowiska w różnych zbiorowiskach leśnych środkowej i wschodniej części Pasa Wyżyn Środkowych, na Pogórzu Karpackim i w Beskidach Zachodnich (Boratyński, 1986). Najbardziej znany jest z Góry Chełmowej w Górach Świętokrzyskich, gdzie w 1920 r. uzyskał ochronę rezerwatową; obecnie jest to enklawa Świętokrzyskiego Parku Narodowego. Wiek najstarszych egzemplarzy modrzewia, rosnącego tutaj w lasach jodłowo-bukowych, przekracza 350 lat (Górny et al., 1980). Inwentaryzacja z 2002 r. wykazała 138 drzew o wymiarach pomnikowych, z których najokazalsze mają obwód >5 m i wysokość 39 m (Piwowarski, 2020). Według ostatnich badań (Litkowiec et al., 2018) populacja modrzewia na Górze Chełmowej cechuje się dużym polimorfizmem genetycznym, co wskazuje, że większość drzew w wieku 60–80 lat (z nasadzeń powojennych) nie jest prawdopodobnie rodzimego pochodzenia. Innymi obiektami powołanymi dla ochrony modrzewia polskiego są rezerваты Modrzewie (ŚWK), Modrzyna (PDK) i Modrzewina (MAZ);

Rycina 13 Strzała najgrubszego modrzewia polskiego (obwód 2,7 m, wysokość 38,5 m) w rezerwacie Klastorne Modrzewie (fot. P. Fonfara 2019 r., za: *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022).

w ostatnim ten podgatunek modrzewia ma najdalej na północ wysunięte stanowisko. W takich obiektach, jak Modrzewio-wa Góra (ŚLK), Stare Modrzewie (POM) czy Klastorne Modrzewie koło Dąbrówki Kościelnej w WLP (Rycina 13), występują mniejsze ugrupowania drzew tego podgatunku. Z kolei w rezerwacie Modrzewie w MŁP, ustanowionym przed laty dla ochrony modrzewia polskiego, późniejsze badania wykazały obecność drzew o cechach pośrednich między modrzewiem polskim i europejskim. Ogółem stanowiska modrzewia polskiego podlegają ochronie aż w 22 rezerwachach leśnych (7 z modrzewiem w nazwie) w 10 województwach; oprócz wymienionych wyżej jeszcze w WLP – 4, KJP i MŁP po 2 oraz ŁDZ i LBL po 1. W niektórych rosną drzewa tego podgatunku o obwodzie pnia 3,5–4,75 m. Niemal wszystkie spośród kilkudziesięciu pomnikowych lub kandydujących do tego miana osobników modrzewia europejskiego zarejestrowano na terenach zurbanizowanych, na czele z najokazalszym modrzewiem Zbyszko (POM) o obwodzie pnia 5 m i wieku ok. 270 lat (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022).

W dawnych lasach modrzew był dość rozpowszechniony, o czym świadczą dokumenty z XV i XVI w., czy też pochodzące z tego okresu, jak i późniejsze, liczne budowle z drewna modrzewiowego, w tym zachowane do dziś kościoły i cerkwie, zwłaszcza w MŁP (m.in. w Dębnie Podhalańskim, Lipnicy Murowanej, Sękowej, Powroźniku i Owczarach) i PDK (np. w Bliznem, Chotyńcu, Haczowie, Radrużu – Rycina 14). Nazwa osobowa Modrzew figuruje w zapisach z 1467 r. (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Nazwisko Modrzewski, pochodzące od modrzewia lub od *modry* – ‘ładny’, nosi współcześnie 5 tys. mieszkańców Polski, głównie części

Rycina 14 Modrzewiowa cerkiew w Radrużu z XVI–XVII w., Roztocze Południowe, od 2013 r. na liście światowego dziedzictwa UNESCO (fot. B. Czarnecka 2002 r.).

centralnej i Kujaw (Zawadzki, 2002), natomiast Modrzewski – nieco poniżej 1 tys. (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022).

5. Podsumowanie

Toponimy borowe mają tylko 13,5% udziału wśród 15,1 tys. odleśnych nazw miast, miasteczek, wsi i różnych osad. Potwierdza to znacznie późniejsze i antropogeniczne pochodzenie drzewostanów sosnowych w wieluregionach Polski. Współcześnie bory sosnowe i mieszane z przewagą sosny występują nie tylko na siedliskach sobie właściwych, ale również na siedliskach lasowych, wyżynnych i górskich, szczególnie w MŁP, LBL, PDK i ŚWK, gdzie udział siedlisk borowych nie osiąga 50%. Ponad połowa toponimów tej kategorii nawiązuje do boru, a zdecydowana większość z nich skupia się w centrum i na południowym wschodzie: MAZ, WLP, ŁDZ, MŁP, LBL, PDK i ŚWK. W regionach północnych i zachodnich jest jednak pewien odsetek nazw miejscowych z rdzeniem Bor-/Bór-, które mają inny źródłosłów niż od-borowy. Analiza dostarcza także sporo informacji o relacjach ilościowych w odniesieniu do udziału, jak i rozprzestrzenienia zbiorowisk leśnych budowanych przez świerk, cis, jodłę i modrzew. Mapa współczesnych i historycznych toponimów odarboralnych z kategorii borowych może stać się istotnym uzupełnieniem do rozpoznania dawnych krajobrazów, w których dominowały lasy liściaste i mieszane. Należy jednakże mieć na uwadze, że (1) wiarygodność analizy porównawczej jest uzależniona od stanu historycznej bazy materiałowej, która z powodu braku źródeł często bywa niekompletna oraz (2) nie wszystkie toponimy i antroponimy omawianej kategorii wywodzą się od podstaw roślinnych.

Podziękowania

Autorka pragnie wyrazić podziękowanie P.T. Recenzentom za niezwykle skrupulatną analizę tekstu oraz cenne uwagi i uzupełnienia zarówno w zakresie onomastyki, jak i botaniki.

Bibliografia

- Adamczyk, J. (2011). Cisy pospolite (*Taxus baccata* L.) w Nadleśnictwie Wipsowo, w obrębie Purda Leśna. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego*, 59, 67–75.
- Barzdajn, W. (2000). Strategia restytucji jodły pospolitej (*Abies alba* Mill.) w Sudetach. *Sylwan*, 144(2), 63–78.
- Bijak, U. (2017). Arboretum onimiczne. *Onomastica*, 61(2), 382–400. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.61.2.28>
- Bodziarczyk, J. (2021). Sosna zwyczajna *Pinus sylvestris* L. w Pienińskim Parku Narodowym – warunki występowania i jej znaczenie w zbiorowiskach roślinnych. *Pieniny – Przyroda i Człowiek. Monografie*, 17, 11–34. <https://doi.org/10.15576/978-83-66602-26-7>
- Bodziarczyk, J., & Chachuła, P. (2008). Charakterystyka przyrodnicza rezerwatu „Cisy w Serebnicy” w Górach Słonnych (Bieszczady Zachodnie). *Roczniki Bieszczadzkie*, 16, 179–190.
- Bodziarczyk, J., & Matosz, T. (2022). Rozmieszczenie, warunki występowania i struktura populacji cisa pospolitego *Taxus baccata* L. w Pienińskim Parku Narodowym. *Pieniny – Przyroda i Człowiek. Monografie*, 18, 175–205. <https://doi.org/10.15576/978-83-66602-64-9>
- Bodziarczyk, J., & Rużyło, T. (2007). Warunki występowania, struktura oraz stan zdrowotny populacji cisa pospolitego *Taxus baccata* L. w rezerwacie przyrody „Cisy na Górze Jawor” w Bieszczadach. *Roczniki Bieszczadzkie*, 15, 163–179.

- Bodziarczyk, J., Siwy, M., & Widlak, M. (2015). Struktura, dynamika i stan zdrowotny cisa pospolitego *Taxus baccata* w rezerwacie przyrody „Cisy w Mogilnie” (Karpaty Zachodnie). *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*, 71(6), 403–421.
- Bodziarczyk, J., & Zator, A. (2002). Cis pospolity *Taxus baccata* L. w paśmie Łysej Góry (Beskid Niski) – największe stanowisko w polskich Karpatach. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*, 58(3), 5–17.
- Bolibok, L., Zajączkowski, J., Dobrowolska, D., & Mionskowski, M. (2016). Potencjalny zasięg klimatyczny jodły (*Abies alba* Mill.) w Polsce. *Sylwan*, 160(6), 519–528.
- Boratyński, A. (1986). Systematyka i geograficzne rozmieszczenie. In S. Białobok (Ed.), *Modrzewie – Larix* Mill. (pp. 61–107). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Boratyński, A., Kmiecik, M., Kosiński, P., Kwiatkowski, P., & Szczeniński, E. (1997). Chronione i godne ochrony drzewa i krzewy polskiej części Sudetów i Przedgórz Sudeckiego, 9. *Taxus baccata* L. *Arboretum Kórnickie*, 42, 111–148.
- Bruchwald, A., Dmyterko, E., Bijak, S., Łukaszewicz, J., Niemczyk, M., & Wrzeński, P. (2016). Kształtowanie się przyrostu grubości jodeł z Gór Świętokrzyskich. *Sylwan*, 160(11), 893–904.
- Bujoczek, L., & Bujoczek, M. (2018). The dynamics of the *Taxus baccata* L. population and the factors affecting its regeneration in the Jasień Nature Reserve. *Dendrobiology*, 80, 24–36. <https://doi.org/10.12657/denbio.080.003>
- Bulla gnieźnieńska* wydana przez papieża Innocentego II. (1136). Wikizródła [Wikisource]. Retrieved April 20, 2022, from https://pl.wikisource.org/wiki/Bulla_gnie%C5%BAnie%C5%84ska
- Centralny rejestr form ochrony przyrody*. (2022). Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. Retrieved May 20, 2022, from <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>
- Czarnecka, B. (2022a). „Las to ojciec nasz...”. Inne spojrzenie na historię lasów Polski. Cz. I. Toponimy i antroponimy ogólnoleśne. *Wiadomości Botaniczne*, 66, Article 663. <https://doi.org/10.5586/wb.663>
- Czarnecka, B. (2022b). „Las to ojciec nasz...”. Inne spojrzenie na historię lasów Polski. Cz. II. Toponimy i antroponimy motywowane lasami liściastymi. *Wiadomości Botaniczne*, 66, Article 664. <https://doi.org/10.5586/wb.664>
- Czarnecka, B., & Janiec, B. (2002). *Przełomy rzeczne Roztocza jako modelowe obiekty w edukacji ekologicznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Czopek-Kopciuch, B., & Bijak, U. (Eds.). (2018). *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany, T. 15, So-Stą*. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Dobrowolska, D., Niemczyk, M., & Olszowska, G. (2017). The influence of stand structure on European yew *Taxus baccata* populations in its natural habitats in central Poland. *Polish Journal of Ecology*, 65(3), 369–384. <https://doi.org/10.3161/15052249PJE2017.65.3.005>
- Dobrowolska, D., Olszowska, G., & Niemczyk, M. (2012). Struktura drzewostanów a populacje cisa pospolitego (*Taxus baccata* L.) w rezerwach przyrody „Cisy Rokickie” i „Bogdanieckie Cisy”. *Leśne Prace Badawcze*, 73(4), 313–322. <https://doi.org/10.2478/v10111-012-0030-4>
- Dziewolski, J. (1987a). Sukcesja wybranych drzewostanów Babiogórskiego Parku Narodowego. *Ochrona Przyrody*, 45, 77–129.
- Dziewolski, J. (1987b). Zmiany struktury drzewostanów w zachodniej części Pienińskiego Parku Narodowego. *Ochrona Przyrody*, 45, 131–156.
- Filipiak, M. (2006). Funkcjonowanie *Abies alba* (Pinaceae) w warunkach silnej antropopresji w Sudetach. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica*, 13(1), 113–138.
- Filipiak, M., & Napierała-Filipiak, A. (2009). Effect of canopy density on defoliation of the European silver fir (*Abies alba* Mill.) due to heavy industrial pollution. *Dendrobiology*, 62, 17–22.
- Filipiak, M., & Ufnalski, K. (2004). Growth reaction of European silver fir (*Abies alba* Mill.) associated with air quality improvement in the Sudeten Mountains. *Polish Journal of Environmental Studies*, 13(3), 267–273.
- Górny, M., Kocięcki, S., & Krajski, W. (Eds.). (1980). *Mała encyklopedia leśna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Harmata, K., Madeja, J., Zemanek, A., & Zemanek, B. (2011). Wybrane rodzime drzewa i krzewy w polskiej botanicznej literaturze, zwyczajach i sztuce (jałowiec, wierzba, brzoza, topola osika, sosna, dąb, lipa, świerk, jodła). *Wszechświat*, 112(10/12), 281–291.
- Hereźniak, J. (2013). *Mocarze czasu. Pomnikowe drzewa w świecie i na ziemi łódzkiej*. Łódzkie Wydawnictwo Naukowe.
- Historia rodu Wszeborowskich*. Retrieved February 10, 2023, from <https://nazwiska-polskie.pl/Wszeborowski>
- Hylla, W., & Dobrowolska, D. (2015). Struktura populacji i kondycja zdrowotna cisa pospolitego w rezerwacie „Cisy nad Liswartą”. *Sylwan*, 159(1), 62–70.
- Izdebski, K., Czarnecka, B., Grądziel, T., Lorens, B., & Popiołek, Z. (1992). *Zbiorowiska roślinne Roztoczańskiego Parku Narodowego na tle warunków siedliskowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Jaworski, A., & Kaczmarek, J. (1990). Budowa i struktura drzewostanów o charakterze pierwotnym w Babiogórskim Parku Narodowym. *Acta Agraria et Silvicultura. Series Silvestris*, 29, 31–48.
- Jaworski, A., & Zarzycki, K. (1983). Ekologia. In S. Białobok (Ed.), *Jodła pospolita Abies alba* Mill. (pp. 317–430). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jaworski, A., Podlaski, R., & Waga, T. (1999). Budowa i struktura drzewostanów o charakterze pierwotnym w rezerwacie Święty Krzyż (Świętokrzyski Park Narodowy). *Acta Agraria et Silvicultura. Series Silvestris*, 37, 43–61.
- Korczyk, A. F. (2015). Rezerwat jodłowy „Tisovik” w parku narodowym „Belavežskaja Pušča” na Białorusi. *Leśne Prace Badawcze*, 76(1), 18–36. <https://doi.org/10.1515/frp-2015-0002>
- Korczyk, A. F., Kawecka, A., Martysevič, V. V., & Strelkov, A. Z. (1997). Naturalne stanowisko jodły pospolitej (*Abies alba* Mill.) w Puszczy Białowieskiej. *Prace Instytutu Badawczego Leśnictwa seria A*, 837, 27–62.
- Kowalik-Kaleta, Z. (2007). *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)*. Instytut Sławiastyki Polskiej Akademii Nauk; Fundacja Sławiastyczna. <https://www.rcin.org.pl/publication/18875>
- Kowalik-Kaleta, Z., Dacewicz, L., & Raszevska-Żurek, B. (2007). *Słownik najstarszych nazwisk polskich*.

- Pochodzenie językowe nazwisk omówionych w *Historii nazwisk polskich* (Vol. 1). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk; Fundacja Slawistyczna.
<https://www.rcin.org.pl/publication/18877>
- Król, S. (1975). Zarys ekologii. In S. Białobok (Ed.), *Cis pospolity Taxus baccata L.* (pp. 78–103). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lech-Kirstein, D. (2015). Nazwy drzew w śląskiej toponimii. *Onomastica*, 59, 223–239.
<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.59.14>
- Litkowiec, M., & Lewandowski, A. (2015). Polodowcowa historia jodły pospolitej (*Abies alba* Mill.) w Polsce jako efekt migracji z różnych ostoj plejstoceńskich – dotychczasowy stan wiedzy. *Sylvan*, 159(2), 109–116.
- Litkowiec, M., Lewandowski, A., & Burczyk, J. (2018). Genetic status of Polish larch [*Larix decidua* subsp. *polonica* (Racib. Domin)] from Chełmowa Mountain: Implications for gene conservation. *Dendrobiology*, 80, 101–111.
<https://doi.org/10.12657/denbio.080.010>
- Łuc, I. (2016). Konotacje wartościujące w odapelatywnych nazwiskach mieszkańców Śląska Cieszyńskiego (XIX wiek). *Białostockie Archiwum Językowe*, 16, 191–211.
<https://doi.org/10.15290/BAJ.2016.16.12>
- Maciejewski, Z. (1998). Long-term changes in the abundance and mass of the main tree species in beechwood and fir forest communities of Roztoczański National Park (East-Central Poland). *Polish Journal of Ecology*, 46(2), 169–186.
- Magda-Czekaj, M. (2016). Świat przyrody widziany przez nazwiska pochodzenia gwarowego. *Onomastica*, 60, 151–162. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.10>
- Majchrzak, B., & Tomala, R. (2015). Struktura populacji cisa pospolitego *Taxus baccata* L. w Wysokiej Lelowskiej. *Chemistry, Environment, Biotechnology*, 18, 19–30.
- Makarski, W. (2006). Nazwy najpopularniejszych drzew w Polsce jako baza toponimiczna. *Roczniki Humanistyczne*, 54(6), 57–100.
- Marczewska, M. (2002). *Drzewa w języku i kulturze*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Marszałek, E. (2017). *Ballady o drzewach*. Wydawnictwo Ruthenus.
- Masłowski, D. W. (2003). *Przysłowia polskie i obce „od A do Z”*. Świat Książki.
- Matuszkiewicz, J. (1977). Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Cz. 4. Bory świerkowe i jodłowe. *Phytocoenosis*, 6(3), 149–227.
- Matuszkiewicz, J. M. (1988). Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Bory mieszane i acidofilne dąbrowy. *Fragmenta Floristica et Geobotanica*, 33(1–2), 107–190.
- Matuszkiewicz, J. M. (1993). Krajobrazy roślinne i regiony geobotaniczne Polski. *Prace Geograficzne Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk*, 158, 1–107.
- Matuszkiewicz, J. M. (2001). *Zespoły leśne Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Matuszkiewicz, W. (2006). *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Matuszkiewicz, W., & Matuszkiewicz, J. M. (1973). Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Cz. 2. Bory sosnowe. *Phytocoenosis*, 8(4), 274–356.
- Matuszkiewicz, W., & Matuszkiewicz, J. M. (1996). Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski (Synteza). *Phytocoenosis* 8 (N. S.). Seminarium Geobotanicum, 3, 3–79.
- Matuszkiewicz, W., Sikorski, P., Szwed, W., & Wierzbą, M. (Eds.). (2012). *Zbiorowiska roślinne Polski. Lasy i zarośla*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Michalik, S., & Szary, A. (2016). Zbiorowiska leśne. In A. Górecki & B. Zemanek (Eds.), *Bieszczadzki Park Narodowy – 40 lat ochrony* (pp. 101–116). Bieszczadzki Park Narodowy.
- Mirek, Z., Piękoś-Mirkowa, H., Zając, A., & Zając, M. (2002). *Flowering plants and pteridophytes of Poland. A checklist*. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences.
- Muter, E., Szczerba, S., Wilczyński, S., & Wertz, B. (2014). Klimatyczne i pozaklimatyczne czynniki wpływające na przyrost grubości drzew na przykładzie cisa pospolitego (*Taxus baccata* L.) w Górach Bardzkich (Sudety). *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 16(40/3), 247–255.
- Najgrubsze jałowce pospolite na terenie Lasów Państwowych*. Retrieved May 20, 2022, from <https://www.lasy.gov.pl/pl/edukacja/lesnoteka-1/najgrubsze-drzewa/jalowiec>
- Najstarsza sosna – najstarszy, naturalny las w Polsce*. (2019). Retrieved February 15, 2023, from <https://www.polskawlesie.pl/las/najstarsza-sosna-najstarszy-naturalny-las-w-polsce>
- Naruszewicz-Duchlińska, A. (2012). *Geneza nazwisk*. Retrieved May 20, 2022, from <http://genezanazwisk.pl/>
- Nazwiska występujące w rejestrze PESEL – stan na 2022-01-27*. Retrieved May 25, 2022, from <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1681.nazwiska-osob-zyjacych-wystepujace-w-rejestrze-pesel>
- Nowik, K. (1996). Gwarowe jęzła 'świerk', 'jodła' w nazewnictwie polskim. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego im. Powstańców Śląskich. Językoznawstwo*, 16, 73–78.
- Obmiński, Z. (1970). Zarys ekologii. In S. Białobok (Ed.), *Sosna zwyczajna – Pinus silvestris L.* (pp. 203–231). Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Obmiński, Z. (1977). Ogólny zarys ekologii. In S. Białobok (Ed.), *Świerk pospolity – Picea abies (L.) Karst* (pp. 332–371). Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części (Dz. U. z 2019 r., poz. 2360)*. (2019).
<https://dziennikustaw.gov.pl/DU/rok/2019/pozycja/2360>
- Olacek, R. (1986). Zarys ekologii i fitocenologii. In S. Białobok (Ed.), *Modrzewie – Larix Mill.* (pp. 379–438). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Piękoś-Mirkowa, H., & Mirek, Z. (2003). *Atlas roślin chronionych*. MULTICO Oficyna Wydawnicza.
- Piowowski, B. (2020). Rośliny naczyniowe. In L. Buchholz, M. Józwiak, J. Reklewski, & P. Szczepaniak (Eds.), *Świętokrzyski Park Narodowy. Przyroda i człowiek*. Świętokrzyski Park Narodowy – Uniwersytet Jana Kochanowskiego.
- Popowska-Taborska, H. (2020). O pochodzeniu nazwy Nieborów. *Prace Filologiczne*, 7, 277–279.
<https://doi.org/10.32798/pf.466>
- Pustoła-Kozłowska, E. (Ed.). (2019). *Stare Babice na przestrzeni wieków*. Gmina Stare Babice.

- Ralska-Jasiewiczowa, M. (1972). Remarks on the Late Glacial and Holocene history of vegetation in the eastern part of the Polish Carpathians. *Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft*, 85(1–4), 101–112.
- Raport o stanie lasów w Polsce 2020. (2021). Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Retrieved May 20, 2022, from <https://www.gov.pl/web/dglp/raporty-i-prognozy?msckid=d61b7122b97c11ecb3d30d72b7cc7765>
- Rejestr polskich drzew pomnikowych. (2022). Retrieved May 20, 2022, from <https://www.rpd.hostingasp.pl/>
- Rocznik statystyczny leśnictwa. (2021). Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-leśnictwa-2021,13,4.html>
- Rostafiński, J. (1918–1919). Geografia roślin a językoznawstwo. *Przegląd Geograficzny*, 1, 68–80.
- Różycka, I. (1989). Nazwy buk (*Fagus silvatica*), cis (*Taxus baccata*), jawor (*Acer pseudoplatanus*), modrzew (*Larix polonica*) i pochodne w mikrotoponimii polskiej. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica*, 20, 53–97.
- Rymut, K. (Ed.). (1996). *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany* (Vol. 1, A–B). Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Rymut, K. (Ed.). (1997). *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany* (Vol. 2, C–D). Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Rymut, K. (Ed.). (2001). *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany* (Vol. 4, J–Kn). Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Rymut, K. (Ed.). (2007). *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany* (Vol. 7, Mą–N). Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Rymut, K., Czopek-Kopciuch, B., & Bijak, U. (Eds.). (2015). *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany* (Vol. 10, Ra–Re). Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Rymut, K., Czopek-Kopciuch, B., & Bijak, U. (Eds.). (2016). *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany* (Vol. 13, Sa–Si). Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Sanik, G. (2017). *Mapa nazwisk*. Retrieved February 20, 2023, from <https://eloblog.pl/mapa-nazwisk-sprawdz-jak-popularne-jest-twoje-nazwisko/>
- Słownik pojęciowy języka staropolskiego. (2011–2015). Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk. Retrieved May 25, 2022, from <https://spjs.ijp.pan.pl/szukaj/index>
- Staszic, S. (1815). *O ziemiordztwie Karpatów, innych gór i równin Polski*. w Drukarni Rządowej.
- Statut warcki. (1423). Retrieved February 07, 2022, from https://pl.wikipedia.org/wiki/Statut_warcki
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892a). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 15). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892b). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 13). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892c). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 14). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892d). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 10). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892e). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 6). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892f). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 2). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892g). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Part. 1* (Vol. 5). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892h). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 8). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1890–1892i). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vol. 12). Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Szczerbowska-Kopacz, J. (2011). Klasyfikacja, znaczenie oraz pochodzenie nazw geograficznych w Polsce. *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*, 5, 177–184.
- Szeszycki, T. (2013). *Cis pospolity Taxus baccata L. Historia, ochrona, hodowla, przyszłość*. SOFT VISION.
- Szuflet, R. (2005). *Lasy za czasów pogańskich*. Retrieved April 20, 2022, from <https://web.archive.org/web/20050225055953/http://www.poganin.most.org.pl/pg2/08.htm>
- Szymura, T. H., Dunajski, A., Aman, I., Makowski, M., & Szymura, M. (2007). The spatial pattern and microsites requirements of *Abies alba* natural regeneration in the Karkonosze Mountains. *Dendrobiology*, 58, 51–57.
- Środoń, A. (1975). Historia cisa na naszych ziemiach. In S. Białobok (Ed.), *Cis pospolity Taxus baccata L.* (pp. 7–17). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Thomas, P. A., & Polwart, A. (2003). *Taxus baccata L. Biological flora of the British Isles No. 229. Journal of Ecology*, 91, 489–524.
- Wertz, B., Wilczyński, S., & Muter, E. (2014). Dendrochronologiczna ocena przyrostu grubości jodły pospolitej (*Abies alba* Mill.) w Polskich Karpatach. *Materiały Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 16(40/3), 88–98.
- Wody Beskidu Żywieckiego. Retrieved February 10, 2023, from https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Wody_Beskidu_%C5%BBwieckiego
- Zawadzki, J. M. (2002). *1000 najpopularniejszych nazwisk w Polsce*. Świat Książki.
- Zwijacz, T. (2010). Monitoring naturalnych odnowień cisa pospolitego *Taxus baccata L.* w Tatrzańskim Parku Narodowym. *Nauka a zarządzanie obszarem Tatr i ich otoczeniem*, II, 31–34.

“The forest is our father...”. A different view upon the history of Polish forests. Part III. Toponyms and anthroponyms motivated by coniferous forests

Abstract: In addition to topographic names (toponyms) that refer to abiotic attributes of the environment (topography, soil type, presence of rivers, wetlands, etc.), there are many names motivated by vegetation, i.e. phytotoponyms, and especially dendrotoponyms derived from trees and shrubs playing an identifying role in the area. The dominant role was played by names derived from the forest, regardless of its type, and deciduous trees and shrubs. The aim of the study was to assess the relationship between the share and spatial distribution of coniferous forest-derived nomenclature and the presence of native conifers (pine, spruce, yew, fir, larch, juniper) and their stands in the ancient forests of Poland. Only 2033 conifer-related toponyms (13.5%) from the 15000 forest-derived names of cities, towns, villages, and various settlements were found. Almost 2/3 of all place names in this category with the root of the word Bor-/Bór- (1318) mostly refer to coniferous forests, and the vast majority are concentrated in several regions of central and south-eastern Poland: MAZ, WLP, ŁDZ, MŁP, LBL, PDK, and ŚWK. In these areas, the greatest number of the approx. 340 toponyms (16.8% in the conifer-derived category) originate from pine and its Old Polish or regional names. A considerably lower frequency was determined for place names motivated by spruce – 145 (7.1%), yew – 112 (5.5%), fir – 76 (3.7%), and larch – 27 (only 1.3%), and only several toponyms were related to juniper. The analysis of the toponyms was complemented with a review of the corresponding personal names (anthroponyms) in historical and contemporary terms.

Keywords: structure of ancient forests; structure of present forests; coniferous trees; coniferous and mixed coniferous forests; toponymy; anthroponymy; onomastics